

**VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH
STUDIÍ, O. P. S. , ČESKÉ BUDĚJOVICE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**STUDENÁ VÁLKA A JEJÍ DOPAD NA SOUČASNOST,
ČESKOU REPUBLIKU A ROZDĚLENÍ MOCI VE
SVĚTĚ**

Autor práce: Pavel Špeta

Studijní obor: Regionální studia

Forma studia: Prezenční

Vedoucí práce: Paedr. Vladimír Kříž

Katedra: Společenských věd

2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

Souhlasím, aby práce byla uložena v knihovně Vysoké školy evropských a regionálních studií v Českých Budějovicích a zpřístupněna ke studijním účelům.

---

vlastnoruční podpis

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PaedDr. Vladimíru Křížovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH

ÚVOD	6
1 Pojem studená válka	9
2 Válečné snahy.....	10
2. 1 Spojené státy vstupují do války	10
2. 2 Jaltská konference.....	12
2. 3 Postupimská konference.....	14
3 Poválečné rozčarování.....	16
3. 1 Začátek studené války.....	16
3. 2 Trumanova doktrína.....	18
3. 3 Marshallův plán.....	18
4 Vznik bipolárního světa.....	20
4. 1 Německá otázka	20
4. 2 Atlantická aliance.....	21
5 Korejská válka.....	23
6 Evropská integrace.....	26
6. 1 Evropské obranné společenství a Pařížské dohody	26
6. 2 Varšavská smlouva.....	29
7 Po Stalinově smrti.....	29
7. 1 Stalinovi nástupci.....	29
7. 2 20. sjezd KSSS.....	31
7. 3 Krizový rok 1956.....	31
7. 4 Chruščovova politika.....	32
8 Nové poměry.....	33
8. 1 Dobývání kosmu.....	33
8. 2 Německá otázka podruhé.....	34
8. 3 J. F. Kennedy.....	35
8. 4 Berlínská zeď.....	36
9 Nové sféry zájmu.....	37
9. 1 Kubánská krize.....	37
9. 2 Střední východ.....	39
9. 2. 1 Suezská krize.....	39
9. 2. 2 Válka v zálivu.....	41
9. 3 Vietnamská válka.....	42

10	Bezpečnost a spolupráce v Evropě.....	44
11	Válka v Afghánistánu.....	46
12	Na sklonku studené války.....	48
	12. 1 Říše zla.....	48
	12. 2 Rozpad SSSR.....	49
13	Československo – most mezi Východem a Západem.....	51
	13. 1 Poválečné naděje.....	51
	13. 2 Únor 1948.....	53
	13. 3 Po Gottwaldově smrti.....	55
	13. 4 Pražské jaro.....	56
	13. 5 Husákova doba.....	58
	13. 6 Počátek změn.....	60
	13. 7 Zhroucení systému.....	61
14	USA – Rusko.....	62
	ZÁVĚR.....	66
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	69
	SEZNAM ZKRATEK.....	70
	ABSTRAKT.....	71
	ABSTRACT.....	72

ÚVOD

Výběr tématu mé bakalářské práce byl ovlivněn dvěma skutečnostmi. Již delší dobu mě velice zajímá historie, především největší bitvy dějin, dále pak problematika 2. světové války a následného vývoje, tedy i studené války. Také proto jsem si vybral dějepis jako maturitní předmět na gymnáziu. Druhým důvodem je můj neustálý zájem o veškeré dění ve světě, které ovlivňuje životy nás všech, včetně jeho příčin.

Studená válka do tohoto okruhu neodmyslitelně patří. Zvláště pak, že mnohé aspekty současného mezinárodního života si žádají právě pochopení historie studené války. Svět se znovu nachází v přelomové etapě. Budoucnost naší planety, každé jednotlivé země, záleží na tom, k jakým závěrům a poučením dospějeme. Pokud připustíme, že obrat od politiky spojenectví k ideologické konfrontaci byl nevyhnutelný, pak nám tento náhled otvírá analogické přístupy k problémům naší doby. Pokud však budeme na studenou válku nahlížet jako na určité vybočení v rozvoji mezinárodních vztahů, pak můžeme tuto tendenci v politice dneška zlomit.

U kořenů studené války bylo západní vnímání sovětské hrozby. Bylo by možné, aby tato hrozba neměla obsah a její nákladné zadržování bylo pouze omylem? Nebo bylo právě ono příčinou odvrácení hrozby skutečné? Ať je odpověď jakákoliv, je třeba z těchto zkušeností vyvodit nějaká poučení.

Přestože studená válka vznikla jako konflikt o Evropu, byla nakonec ve svém důsledku konfliktem globálním, který v podstatě zasáhl všechny oblasti světa. Ke vzniku a rozšíření studené války vedl vzrůstající počet krizových situací mezi Spojenými státy a Sovětským svazem již před koncem 2. světové války a v mnoha bodech světové politiky. Přestože si byl americký prezident Truman vědom nebezpečí sovětského mocenského tlaku, neměl zpočátku politickou vůli a zájem výrazně se ve východoevropském prostoru angažovat. K rychlému znehodnocení válečného svazku výraznou měrou přispělo poznání, že Moskva trvá kategoricky na principu monopolního ovládnutí celé této oblasti, je dokonce ochotna riskovat i politickou roztržku. Na troskách Velké aliance se tak postupně zrodil bipolární svět. Spojené státy musely projevit zájem o střední Evropu, neboť tato zóna byla pro Sovětský svaz jedním z hlavních válečných cílů. Evropa se tak stala místem konfrontace mezi Východem a Západem. Navzdory heslu o zastavení komunistické expanze zahájil Washington od konce 40. let politiku destabilizace sovětské moci. Spojené státy začínaly experimentovat se zbraněmi studené války, jako jsou vojenské tajné operace či psychologická válka. Využívaly přitom téma „ujarmených národů“, jako styčný bod

antikomunistického tažení a tomto duchu ho prezentovaly před veřejností.

Po roce 1945 pomohla prestiž Sovětského svazu lidem v malých státech východní Evropy vybrat si sovětský model politické organizace a hospodářského vývoje. Evropu totiž v té době zaplavila vlna euforie a obrovská úleva z konce vražedné války a převládalo přesvědčení, že je možné vybudovat lepší svět. Nemyslím si tedy, že totalitní systém byl ve všech případech obyvatelstvu pouze násilně vnucen pod dohledem Rudé armády.

I po válce postupně narůstalo napětí v mezinárodních vztazích. Vývoj událostí, které následovaly, vyjasnilo až vystoupení britského ministerského předsedy W. Churchilla v květnu 1946 ve Fultonu a dostalo se jim konkrétního pojmenování, studená válka, které nejjasněji a nejsrozumitelněji zformulovalo charakter mezinárodních vztahů.

Ve své práci se pokusím nastínit vývoj a příčiny studené války, tedy mocensko-politického konfliktu mezi oběma supervelmocemi, v širších souvislostech mezinárodních vztahů ve druhé polovině 20. století. Přestože studená válka nebyla zdaleka jedinou charakteristikou tohoto období, byla zcela jistě ukazatelem dominantním.

Budu se snažit utvořit si názor na konflikty studené války, budu se zabývat konfliktem zájmů mezi velmocemi, ale také mezi velmocemi a státy, ve kterých vojensky intervenovaly. Zamyslím se nad smyslem a významem těchto intervencí. Podle mého názoru se i dnes liší od argumentů, kterými Spojené státy svá rozhodnutí omlouvají a přesvědčují nejširší americkou a světovou veřejnost o jejich nevyhnutelnosti pro zajištění bezpečnosti na území Spojených států.

Mým cílem bude sledovat, jak naše země, součást východního bloku, byla ovlivněna průběhem studené války a především politikou Sovětského svazu. Československo bylo totiž klíčovým a stěžejním prvkem sovětské strategie, protože se v 50. letech stala výkladní skříní sovětského bloku.

Budu se zabývat skutečností, že šíření studené války nebylo doprovázeno jen růstem napětí mez Východem a Západem. V prvních letech studené války se sice napětí neustále zvyšovalo, ale i zde můžeme vystopovat kolísavé periody. Období po roce 1954 již zřetelně vykazuje jisté uvolnění vztahů, i když v krizových momentech opět docházelo k jejich ochlazení. Napětí mezi bloky však nedosáhlo až do kubánské raketové krize úrovně, která charakterizovala druhou polovinu 40. let. Po této krizi

vstoupil svět do etapy, kterou lze označit za relativní détente, jež od počátku 70. let přerostlo v politiku détente.

Budu zkoumat příčiny a události, které bezprostředně vedly k vyústění studenoválečného konfliktu, a to pádu komunismu, osvobození východní Evropy, sjednocení Německa.

Pokusím se o analýzu vývoje rusko-amerických vztahů od pádu komunismu až do současnosti, vytvořím si názor na charakter zahraniční politiky Spojených států během studené války i v období, které následovalo po jejím skončení.

Otázka pramenů a smyslu studené války je příliš důležitá, než bychom se spokojili s jejím běžným a povrchním chápáním. Je zde třeba co nejvíce srozumitelnosti a pochopení. Přál bych si, aby se moje práce stala v tomto smyslu nepatrným přínosem.

1 Pojem studená válka

Studená válka je většinou definována jako období extrémního napětí mezi supervelmocemi a bloky, které reprezentují, vzájemným ostrým nepřátelstvím, stavem, který pozdější americký ministr zahraničních věcí A. Dulles označil termínem „brinkmanship“, tj. balancováním na ostří nože, na pokraji války. Obě strany používaly proti sobě mnoho nejrůznějších přímých i nepřímých manévřů, aby zjistily limity akceschopnosti druhé strany, její slabiny, aby ji oslabily a vyvedly z rovnováhy. Studená válka zůstala studenou pouze díky existenci jaderných zbraní, protože jejich zavedení do výzbroje by vedlo k tomu, že skutečná válka mezi oběma bloky by byla sebevraždou, v níž by se zničily bez ohledu na to, kdo by ji rozpoutal.

Nejběžněji je dnes tento pojem používán pro období od Churchillova fultonského projevu na jaře 1946, kdy předpověděl spuštění železné opony ve východní Evropě, do pádu berlínské zdi mezi západním a východním Berlínem v roce 1989.

Studená válka byla konfliktem systémů, v jejichž čele stály USA a SSSR. Původní představa prezidenta Spojených států F. D. Roosevelta o společné odpovědnosti vítězné aliance vůči těžko vybojovanému míru se střetla s geopolitickou konstantou zájmových sfér.¹ Tento konflikt se neodehrával na bitevním poli, šlo zde spíše o sféry vlivu a o ideologický boj. Proto se poválečné období studené války vyznačovalo především závody ve zbrojení a pouze v omezené míře ozbrojenými střety. Obě strany, Východ i Západ, v dlouhodobé perspektivě usilovaly o úplnou porážku protivníka, neboť jen ta mohla jejich soupeření ukončit. Důležitým momentem studené války byla rovněž skutečnost, že se také jednalo o soutěž dvou odlišných hospodářských modelů – tržní ekonomiky na jedné straně, státem plánovaného hospodářství na straně druhé.

Studená válka přitom obsahovala několik elementů, které ji od všech podobných situací v minulosti zásadně odlišovaly. Předně byla zápasem totálním, ať už šlo o její rozsah či cíle jeho účastníků. Přestože studená válka vznikla původně především jako konflikt o Evropu, byla v pravém smyslu konfliktem globálním, který víceméně zasáhl všechny oblasti světa.

Výjimečnost studené války spočívala také v tom, že vytvořila první světový bipolární systém, jehož pilíři byly dvě supervelmoci, USA a SSSR. Ty měly díky své

---

¹ NÁLEVKKA, V. Studená válka. Praha, 2003, s. 12

obrovské vojenské moci možnost rozhodnout víceméně nezávisle o podobě mezinárodního systému, dokonce jej svými jadernými zbraněmi fyzicky zničit.

Podle mého názoru byla studená válka logickým vyústěním tak očekávaného konce 2. světové války, ve které USA a SSSR měly rozhodující vliv na porážce nacismu. Spojené státy měly při prosazování svého vlivu nesčetně možností používat všemožných prostředků, a to od politických až ke kulturním. SSSR, který byl znevýhodněn obrovskými materiálními ztrátami za 2. světové války, se mohl spoléhat pouze na vojenskou sílu a ideologický vliv. Jeho mocenská základna byla tak nesrovnatelná. Ve vojenské sféře však byl skutečnou velmocí.

Na pozadí studenoválečného konfliktu se současně rodilo moderní západní společenství, jež zahrnovalo nové vzájemné vztahy politické, bezpečnostní, hospodářské vztahy. A to jak v rámci Západní Evropy samotné, tak mezi Spojenými státy a Evropou.

2 Válečné snahy

2.1 Spojené státy vstupují do války

Japonský útok na základnu Pearl Harbour 7. prosince 1941 umožnil prezidentovi Franklinu D. Rooseveltovi zapojit Spojené státy do druhé světové války.

Roosevelt byl přesvědčen, že ruská expanze nepředstavuje pro západ důvod k obavám. Byl vlastně prvním, kdo důvěřoval Josifu V. Stalinovi. Tento postoj ho dovedl až k uznání Sovětského svazu v roce 1933. Roosevelt nesdílel názory svých oponentů, neboť věřil v převahu námořní mocnosti nad pozemní mocností a bral tehdy vážně spíše japonskou než ruskou hrozbu. K zachování rusko-amerického spojení tedy stačilo navázat s Moskvou vztahy vzájemného přátelství a důvěry.

Ministerstvo zahraničí, silně poznamenané vlivem R. Kelleyho, se však tehdy postavilo proti jakémoliv usmírovací politice vůči Moskvě. Podle jejich mínění však sovětská hrozba neplynula z komunistické ideologie. Byli přesvědčeni, že prioritou Sovětského svazu je starost o bezpečnost a moc, zároveň také o ochranu své západní hranice před případnou agresí. Vylučovali také riziko sovětské vůle po ovládnutí celého evropského kontinentu. Sovětský postup v Evropě tedy nebyl vnímán jako hrozba, ale prostě jako základní danost vojenského vítězství.

Přitom se již od počátku roku 1944 v souvislosti s postupem Rudé armády v Evropě objevily možné důvody ke zpochybnění amerického optimismu. V této chvíli tedy začala být otázka střední Evropy otázkou zásadní. Hodnocení povahy sovětské moci již nevycházelo jen z teoretických analýz, ale z činů.

Až do roku 1944 se Američané zajímali o osud zemí střední a východní Evropy jen velmi málo. Počátkem roku 1944 však někteří Američané začali dávat najevo svůj nesouhlas s absencí politiky vůči střední a východní Evropě. V roce 1944 již Spojené státy ve všech ohledech předstihly Velkou Británii a staly se dominantním partnerem a plně si uvědomovaly, že budou mít rozhodující vliv na poválečné uspořádání světa.²

Zdálo se, že Roosevelta vede snaha neohrozit vlastní znovuzvolení. Využil organizací pověřených analyzováním všech problémů spojených s koncem války, pověřil je úkolem vysvětlit záměry Sovětského svazu a zároveň posoudit povahu budoucí sovětské nadvlády nad střední a východní Evropou.

Experti velmi rychle došli ke dvěma jednoznačným závěrům. Za prvé byli toho názoru, že nadvláda Sovětů nad svými sousedy je nevyhnutelná. Tato nadvláda v podstatě americkým expertům nevadila, protože jim připadala legitimní.

Američtí experti však na druhé straně nevěřili v uplatnění totalitarismu ve střední a východní Evropě. Uvědomovali si existenci dvou verzí sovětské sféry vlivu.

Zřízení sféry vlivu podle československého vzoru Washingtonu zcela vyhovovalo. Toto řešení vyjadřovalo smířlivou politiku vůči Stalinovi, protože tím bylo uznáno právo Sovětského svazu mít pevné hranice a přátelské sousední země. Byl to způsob, jak zachovat Velkou alianci, což byl hlavní válečný cíl Ameriky. Zároveň však dával možnost zklidnit pocit nejistoty na sovětské straně.

Druhou výhodou tohoto řešení byla jeho snadná přijatelnost pro americké veřejné mínění, protože v žádném případě nemělo ohrozit hlavní svobody. Další výhodou byla možnost ovlivňovat osud zemí střední a východní Evropy. Spojené státy by tak mohly ve sféře vlivu SSSR vyvíjet nenápadný tlak na respektování základních svobod na těchto územích. Nejlepším způsobem, jak tohoto cíle dosáhnout, byla pomoc při poválečné obnově, jež by zabránila ekonomické závislosti střední a východní Evropy na SSSR.

V záležitostech střední a východní Evropy se američtí a britští spojenci shodovali. Byli přesvědčeni, že perspektiva otevřené sovětské sféry vlivu je zcela

---

² LITERA, B. Studená válka. Jinočany, 1993, s. 10

v kontextu války nejpříjatelnějším řešením. Po vítězství by totiž mohli spojenci snadněji ovlivňovat vykonávání sovětské nadvlády, než ovlivňovat východní Evropu samotnou.

Myslím si, že USA se prioritně zaměřovaly na pacifickou část Zeměkoule, kde hrozilo náhlé reálné nebezpečí ohrožení suverenity a dominantnosti USA v oblasti. Po porážce Japonska se vynořil soupeř, nepřítel, který až doposud zastával roli spojence. Jednalo se o největší zemi světa a s tímto soupeřem bylo třeba počítat. Názory a politika byly diametrálně odlišné a šlo jen o to, zda se bude boj odehrávat na diplomatické či vojenské úrovni. Západ počítal s tím, že SSSR se zaměří na obnovu válkou zničené země, proto byl v politice a ve vztahu k SSSR velmi zdrženlivý. SSSR se primárně zaměřil na ovládnutí a upevnění moci ve státech východní a střední Evropě a trvale je poznamenal komunistickou ideologií a absolutní nadvládou Moskvy.

2. 2 Jaltská konference

O budoucnosti Evropy a některých dalších částí světa jednali státníci protifašistické koalice ve dnech 4. – 11. února 1945 na konferenci v Jaltě. Jaltská konference byla jedním ze setkání hlavních představitelů SSSR, USA a Velké Británie, tedy Roosevelta, Churchilla a Stalina. Roosevelt odmítl Churchillův návrh na koordinaci postojů Spojených států a Velké Británie. Zastával totiž názor, že jeho osobní jednání se Stalinem budou úspěšnější..

Roosevelt nedal Stalinovi jasně najevo, kam až může Sovětský svaz jít ve střední a východní Evropě. Spojené státy navíc neměly žádný prakticky realizovatelný plán ohledně budoucnosti Německa. Stalin tak dospěl k názoru, že Spojené státy nemají na této oblasti velký zájem. Jaltská konference schválila již předem připravené dohody o rozdělení Německa na okupační zóny, Francie dostala na žádost Churchilla také svou malou zónu. Obdobně byl rozdělen Berlín.

Ani Stalin neměl ohledně Německa jasnou koncepci. V Jaltě předložili sověti žádost o německé reparace, které mělo Německo platit jako náhradu za škody způsobené válkou.

Stalin souhlasil s tím, že v dubnu vyšle ministra zahraničních věcí na zakládající konferenci OSN do San Francisca. Již v Jaltě se diskutovalo o struktuře navrhované organizace a byla dohodnuta existence Rady bezpečnosti. V Deklaraci o svobodné Evropě spojenci zdůraznili právo národů na svobodnou volbu svých vlád,

zavázali se tedy nechat na osvobozených evropských územích proběhnout demokratické volby.

Velmi důležitý z hlediska Rooseveltovy zahraniční politiky byl také Stalinův ústupek od požadavku, aby v OSN byly zastoupeny všechny svazové republiky.³

Americký postup na konferenci v Jaltě však ovlivňoval ještě další faktor, který zde hrál podstatnou roli. Roosevelt nechtěl riskovat roztržku se Stalinem, protože si chtěl zajistit Stalinův slib, že Sovětský svaz vyhlásí po porážce Německa válku Japonsku. Stalin tomuto požadavku vyhověl, požadoval ovšem navrácení jižního Sachalinu, přičlenění Kurilských ostrovů a řadu výhod v Číně.

V Polsku měla vzniknout demokratická prozatímní vláda, ve které by měl zastoupení i nekomunistický odboj a zástupci londýnské exilové vlády. V Jugoslávii byla podpořena dohoda, která prakticky sloučila komunistickou a exilovou vládu.

Stalin měl všechny důvody být s výsledky konference spokojený. Za relativně malé ústupky dospěl k názoru, že západní mocnosti uznají jeho kontrolu nad východní Evropou. Stalin byl ochoten zachovat zdání respektu k západním principům, a to vytvářením koaličních vlád, v nichž však měli rozhodující roli většinou komunisté. Tento přístup vedl k postupnému získávání vlivu v jednotlivých zemích a regionech. V poražených zemích, které byly za války spojenci Německa, měl reálnou moc Sovětský svaz jako okupační velmoc.

Závěry přijaté na Jaltské konferenci byly přijímány rozpačitě nebo otevřeně kritizovány. Na výsledku konference se nejvíce podepsala ztížená možnost vyjednávání ze strany USA a Velké Británie. Oba hlavní představitelé těchto mocností byli v době konference silně indisponováni. Roosevelt byl v tak špatném zdravotním stavu, že nedokázal téměř vůbec komunikovat. Churchill tak ztratil v Rooseveltovi oporu v jednání a sám v průběhu konference propadal těžkým depresím, které ho provázely po celý život. Vyjednávání tak pevně držel v rukách Stalin. To se také projevilo na celkových výsledcích jednání. Roosevelt byl obviněn z odepsání východní a střední Evropy ve prospěch komunistického SSSR.

K jaltské konferenci v únoru 1945 se někdy klade začátek rozdělení světa na dva bloky, a tím i studené války. Tehdy si totiž podle mého názoru část demokratických politiků začala uvědomovat, že sovětský vůdce nemá v úmyslu dodržet dohodnuté závazky. Jsem toho názoru, že poválečné sféry vlivu byly

---

³ LUŇÁK, P. Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha, 1997, s. 48

rozděleny už na teheránské konferenci v roce 1943. Otázku Balkánu pak definovala dohoda mezi Churchillem a Stalinem o rok později. Rooseveltovi šlo na Krymu o to zapojit Rusy do války s Japonskem, neboť Spojené státy předpokládaly ještě dlouhé boje. Chybou bylo, že Roosevelt příliš důvěřoval Stalinovi, nechtěl vzbudit zdání, že se Británie a USA předem dohodly. Naopak nebylo vyslyšeno Churchillovo varování před komunismem. Domnívám se, že kdyby Roosevelt netrval na názoru na Stalina, který si vytvořil v předchozích letech, a nebyl smrtelně nemocný, musel by svou politiku pod vlivem sovětské hrozby přehodnotit.

Nový americký prezident Harry S. Truman plně souhlasil se skeptickými názory vůči Sovětskému svazu. Neměl však prakticky žádné zkušenosti v zahraniční politice, navíc Roosevelt ho o zahraničně politických otázkách téměř vůbec neinformoval. Truman tedy vlastně nevěděl, k čemu se ve skutečnosti zavazuje, když slíbil pokračovat v Rooseveltově politice.

I přes určité zlepšení atmosféry měl Truman pochybnosti o sovětské politice. Sovětské územní nároky ve svých důsledcích ovšem posílily u západních spojenců pochybnosti o charakteru sovětské politiky a byly jedním z mnoha impulsů, které vedly k definitivní změně americké politiky.

2. 3 Postupimská konference

Po setkání „Velké trojky“ v Jaltě bylo dohodnuto další důležité setkání, tentokrát na půdě poraženého Německa. Místem schůzky vrcholných představitelů Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu byl vybrán zámek Cecilienhof v Postupimi.

Postupimská konference probíhala ve dnech 17. července – 2. srpna 1945. Tohoto setkání se jako vrcholní představitelé zúčastnili nový americký prezident H. Truman, britský ministerský předseda W. Churchill, spolu s ním i kandidát opoziční Labour Party C. Attlee, a sovětský vůdce Josef V. Stalin. Truman ujistil Stalina, že započatá spolupráce mezi oběma státy bude nadále pokračovat a kurs se po smrti prezidenta Roosevelta měnit nebude. Stalin na oplátku potvrdil slib z Jalty, že SSSR vstoupí do války s Japonskem.

Stěžejním tématem konference byla především budoucnost Německa, a to otázka jeho poválečného uspořádání. Mocnosti se dohodly na nutnosti denacifikace, demokratizace, demilitarizace a demonopolizace. Postavení velmoci dodatečně

získala při správě poválečného Německa i Francie. Německo tak mělo být rozděleno do čtyř sfér vlivu.

Stalin postupně získával větší a větší sebevědomí. Truman a Attlee, který po vítězných parlamentních volbách převzal 29. července průběh jednání za Velkou Británii do svých rukou, byli příliš nezkušení v zahraniční politice, aby mohli sovětskému vůdci konkurovat. Stalin získával postupně moc a rozhodně se jí nehodlal vzdát.

Navíc Američané začínali v dalších měsících přehodnocovat svůj postoj k Německu, přestávali se na něj dívat jako na poražený stát a snažili se v Německu vidět budoucího potencionálního partnera.

Stalin si plně uvědomoval své velké vítězství v polské otázce, přislíbil dokonce v Polsku uspořádat volby. Ty se konaly začátkem roku 1947. Byly to však volby zfalšované a jen upevnili moc polských komunistů.

Postupimská konference skončila 2. srpna 1945. Duch porozumění mezi zúčastněnými z Jalty se však vytratil. Stalin se mohl cítit jako skutečný vítěz. Ovládal téměř celou východní Evropu. Západní mocnosti tehdy neprokázaly schopnost postavit se rázně proti Stalinovým metodám tak, jak se to naučily v pozdější době.

Celou konferenci je možné považovat za první kolo studené války. Velká Británie a nyní i USA si začaly uvědomovat narůstající nebezpečí ze strany bývalého válečného spojence.

Hlavní problém konference, německá otázka, se jednáním v Postupimi nevyřešil. Rozdělení Evropy na demokratickou a totalitní část se v této vyhrocené situaci stalo neodkladnou a nevyhnutelnou záležitostí.

Postupimská konference byla poslední konferencí protihitlerovské koalice. Je proto řazena k událostem pokládaným za mezníky světových dějin. Jsem přesvědčen, že právě závěry konference znamenaly zásadní dopad na poválečné uspořádání Evropy a především na osud někdejší Hitlerovy říše. Jedním z velkých témat bylo sovětské nedodržování Deklarace, přijaté na jaltské konferenci. Při přípravách na konferenci v Postupimi bylo jako hlavní úkol americké diplomacie ve vztahu k Československu stanovit dosažení odchodu cizích jednotek z jeho území, ke kterému mělo dojít co nejdříve.

Vztahy bývalých válečných spojenců se od podzimu 1945 začaly prudce zhoršovat. Sovětský svaz přecházel bez povšimnutí všechny protesty vůči jeho chování ve střední a východní Evropě. První poválečná konference ministrů

zahraničních věcí bývalé trojky, která se sešla v září v Londýně, proběhla v napjaté atmosféře. Jelikož se obě strany obávaly převahy druhé strany ve sjednoceném Německu, nedospěla konference k žádnému závěru.

Sovětský svaz v této době neměl zdroje a možnosti pro rozsáhlejší globální expanzi, neboť Stalin musel věnovat pozornost svým vnitřním problémům, obnově ekonomiky a také vnitropolitickým bojům. Trumanův projev v říjnu 1945 nepřímou odsoudil jednostranné akce Sovětského svazu ve východní Evropě a především podmínil pokračování válečné spolupráce Spojenců tím, že přijmou principy americké zahraniční politiky.

Vzájemné ústupky, které na konferenci v Moskvě v prosinci 1945 učinily obě strany, měly zanedbatelný význam. Přesto konference opět dočasně utlumila sovětsko-americké spory. Stalin se zatím přidržoval umírněné politiky a ani Truman nehodlal zcela přerušit kontakty se Sovětským svazem.

3 Poválečné rozčarování

3.1 Začátek studené války

Moskevská konference sice na krátkou dobu uvolnila napětí, v roce 1946 však došlo k definitivnímu rozkolu.

V únoru 1946 proběhly v Sovětském svazu volby do Nejvyššího sovětu. V kampani, která volbám předcházela, varovali Sověti před kapitalistickým obklíčením a přípravou vytvoření protisovětského bloku. Záměrem těchto projevů bylo především připravit lid na další budování těžkého a zbrojního průmyslu.

Reakcí na Stalinův znepokojivý projev byla žádost amerického státního departmentu o analýzu sovětské politiky. Tímto úkolem byl pověřen George F. Kennan. Výsledkem byl tzv. dlouhý telegram z 22. února, který znamenal další podstatný krok ke studené válce a podrobil Sovětský svaz ostré kritice. Potvrzoval zároveň nutnost tvrdého a pevného postoje vůči Sovětskému svazu. Kennan vysvětloval, že Kreml potřebuje pocit nejistoty, aby ospravedlnil diktaturu, a zamítl tedy jakýkoliv americký pokus o smír.⁴

Kennan působil od roku 1944 na zastupitelském úřadě Spojených států v Moskvě a po svém návratu do USA převzal počátkem roku 1946 vedení celé

---

⁴ FAURE, J. Americký přítel. Praha, 2006, s.64

diplomatické mise. Byl opravdovým znalcem ruské a sovětské historie. Podle mého názoru bylo velkou chybou, že jeho skeptické názory na budoucnost americko-sovětských vztahů nebyla zpočátku Rooseveltovou administrativou brána s náležitou vážností. Zásadní změny dosáhl svou kritikou sovětské politiky až v únoru 1946. Význam Kennanových úvah spočíval v tom, že se stal východiskem nové americké strategické koncepce – doktríny zadržování komunismu.

Následkem Stalinova projevu a Kennanovy analýzy bylo nadevše zřejmé, že mírové soužití mezi Spojenými státy a Sovětským svazem je nemožné, protože Stalin založil svou politiku na nevyhnutelnosti války mezi socialismem a kapitalismem. Tím se však dopustil mimořádné politické, strategické a doktrinární chyby, která měla nebývalé důsledky. Od léta 1946 se začalo vytvářet anglo-americké spojení, místo předpokládané války mezi nimi.

V roce 1946 neměly ani Spojené státy, ani Sovětský svaz důvody k obavám ze vzájemného konfliktu. Američané byli přesvědčeni, že Sovětský svaz nebude díky vysokým válečným ztrátám alespoň ještě nějakou dobu připraven na válku, a proto svou pozornost zaměřili na nebezpečí vyplývající ze síly západoevropských komunistických stran a na celkovou situaci států západní Evropy. Právě zde totiž hrozilo, že vypukne akutní ekonomická a politická krize. Jejich obavy vyvolávala také přítomnost sovětských vojsk ve střední Evropě, navíc americké veřejné mínění nebylo zatím ochotno považovat Sovětský svaz za nesmiřitelného nepřítele.

Projevilo se to chladným až nepřátelským přijetím známého Churchillova projevu ve Fultonu 5. března 1946. Churchill se tehdy za přítomnosti prezidenta Trumana zmínil o pověstné „železné oponě“ rozdělující Evropu od Štětína po Terst. V tomto projevu obvinil Churchill Sovětský svaz z totalitních praktik a z vměšování se do vnitřních záležitostí států střední a jihovýchodní Evropy a zároveň požadoval obnovení anglo-amerického spojení proti sovětskému expanzionismu. V podstatě svou koncepcí vyzýval Spojené státy, aby donutily Sovětský svaz opustit východní Evropu.

Churchillovo varování zvedlo ve Spojených státech vlnu odmítnutí, vyvolávalo totiž dojem žádosti o záchranu britského impéria. Od tohoto projevu se distancoval i prezident Truman, přestože předem byl s jeho textem seznámen. Pokračující rozpory mezi Sovětským svazem a Spojenými státy však záhy potvrdily oprávněnost Churchillových předpovědí.

3. 2 Trumanova doktrína

Vyhranění a vyjasnění americké politiky vůči Sovětskému svazu přinesl až rok 1947, kdy Truman vyhlásil doktrínu zadržování sovětského expanzionismu. Z vlády byli odstraněni ti členové, kteří se stavěli proti nové politice, nebo byli příliš umírnění. To se také týkalo ministra zahraničních věcí J. Byrnese, kterého vystřídal v lednu 1947 generál G. C. Marshall, bývalý náčelník štábu pozemní armády.

Prezident Truman se 12. března 1947 obrátil na Kongres Spojených států s představou americké role ve světovém dění. Prezidentova emotivní řeč byla označena jako „ Trumanova doktrína“, jejíž jádro vycházelo a spočívalo na Kennanově tezi o zadržování komunismu. Obsahovala verbální závazek USA k obraně demokracie vždy a všude.

Na vznik Trumanovy doktríny měl nepopíratelný vliv Churchillův projev ve Fultonu 5. března 1946. Churchill zde varuje před stále většími roztahovačnými tendencemi totalitních režimů. Myslím si, že Churchill si uvědomoval rozpínavost komunismu mnohem dříve, než jeho americký spojenec. USA se zabývaly vnitřními rozbroji a nechtěly přijmout varovné signály, které vypovídaly o snaze SSSR ovládnout co největší část Evropy. Kdyby USA od začátku tvrdě vystupovaly proti SSSR, mohly jeho vliv maximálně omezit.

Trumanův projev byl zaměřen na americkou veřejnost, a proto obsahoval formulace, které dramatisovaly celou situaci v zájmu silnějšího účinku. Američané byli předchozí roky Rooseveltem ubezpečováni, že se Sovětským svazem lze spolupracovat i po válce, najednou bylo třeba investovat americké peníze právě proti Sovětskému svazu. Americká veřejnost tak byla vystavena pravidelným kampaním namířeným proti sovětské hrozbě.

Rusové okamžitě reagovali a svou zájmovou sféru v jihovýchodní Evropě začali co nejrychleji měnit v monolitní mocenský blok. Sovětský model se rázem stal pro všechny satelitní státy zcela závazným vzorem. Jejich suverenita byla tak popřena.

3. 3 Marshallův plán

Politika zadržování komunismu se v plné míře realizovala v Marshallově plánu, oficiálně Plánu evropské obnovy, který byl přijat Kongresem Spojených států,

prezentován byl veřejnosti v červnu 1947. Jeho cílem bylo organizovaně zabezpečit americké úsilí pomoci poválečné Evropě. Plán byl omezen pouze na západní Evropu, jelikož ze strany východního bloku došlo k jeho odmítnutí.

Marshallův plán obnovil průmysl, zemědělství, oživil mezinárodní obchod a přispěl významnou měrou k rekonstrukci západní Evropy. Tím si USA zabezpečily vliv v Evropě, která se postupně rozdělila na stále více prosperující Západ a zaostávající Východ. Podle mého názoru byl Marshallův plán velice účinným prostředkem, jak uchránit země západní a střední Evropy před vlivem SSSR. Ke státům, kterým byl Marshallův plán nabídnut, patřilo samozřejmě i Československo. V československé vládě byla řada představitelů přesvědčených o smysluplnosti jeho přijetí. Nakonec je však Stalin svou silou přinutil k jeho odmítnutí, protože to bylo v rozporu se Stalinovou představou fungování Československa. Československu bylo bohužel důrazně doporučeno nepřijetí tohoto plánu, což byl nenávratný krok směrem na Východ a ztráta demokracie a svobody.

Marshall si byl vědom toho, že bez americké pomoci Evropě by se zde situace mohla vyústit v krizi, která by negativně ovlivnila také americkou ekonomiku. Západoevropské veřejné mínění by pak mohlo hledat východisko v obratu ke komunismu a Sovětskému svazu. Na rozdíl od všeobecně a volně formulované Trumanovy doktríny znamenal konkrétní a přesný návrh, vyhlášený 5. června státním tajemníkem Georgem C. Marshalllem, už nejen snahu udržet na nohou rozkolísané vlády na okrajích Evropy, nýbrž nic menšího než dlouhodobé americké angažmá ve stabilizaci hospodářského a následně i politického, společenského a mravního řádu na jejích rozhodujících územích.⁵

S pomocí Marshallova plánu se podařilo USA stabilizovat západní Evropu, zmírnit pocity obecného ohrožení, zadržet sovětskou expanzi a iniciovat vojenské a hospodářské integrační procesy. Zároveň však bylo potvrzeno bipolární rozdělení Evropy. Hranice obou mocenských bloků přesně vymezilo vytvoření dvou německých států v roce 1949.

---

⁵ MASTNÝ, V. Studená válka a sovětský pocit nejistoty. Praha, 2001, s. 36

4 Vznik bipolárního světa

4.1 Německá otázka

Změna sovětské politiky se promítla do německé otázky. Sovětský svaz prudce reagoval na události v západním Německu, kde Spojenci sloučili své zóny. Rozhodující úlohu v nich měly hrát nekomunistické politické strany založené na federativním uspořádání.

Stalin se rozhodl k akci, která měla odvrátit Západ od jeho politiky a zvrátit vývoj v Německu. Moskva 24. července 1948 přerušila veškeré železniční a silniční spojení mezi Západním Berlínem a západními zónami. Toto opatření bylo jen vyvrcholením již týdny trvajících sporů ohledně přístupů západních spojenců do svých sektorů ve městě a bezprostřední reakcí na rozhodnutí západních spojenců provést ve svých zónách měnovou reformu, která měla být cestou k oživení západoněmecké ekonomiky.

Truman rozhodl, že Západ tomuto tlaku nesmí ustoupit. Nehodlal riskovat konflikt či celosvětovou válku přímým střetem, a proto byl od července 1948 do května 1949 v provozu angloamerický letecký most do západního Berlína, který jeho obyvatelstvo i průmysl zásoboval základními potravinami a palivou. Během 14 měsíců blokády dopravily anglo-americké letouny do Berlína zásoby o celkové hmotnosti 2,5 milionu tun. Do Británie byly navíc z USA přesunuty tři letecké perutě vybavené letouny B-29 jako připomínku svého jaderného monopolu.⁶

SSSR neměl možnost napadnout bezprostředně USA. Myslím si ale, že evidentně stupňoval tlak na západní Evropu, což vnímaly Spojené státy jako svou vlastní zranitelnost. Američané pochopili, že pokud v Berlíně ustoupí, stanou se brzy pro spojence v západní Evropě nedůvěryhodnými. Nešlo tedy jen o bezprostřední útok na USA, ale území, kde Spojené státy disponovaly jistým vlivem a chápali ho jako předsunutou základnu pro případný konflikt se Sovětským svazem.

Náznaky sovětské změny v postojích vůči blokádě se projeví až na konci ledna 1949. Stalin byl již informován o přípravě podpisu Severoatlantické smlouvy, byl ochoten ke změně taktiky. Jednání o ukončení blokády byla vedena na půdě OSN,

---

⁶ LUŇÁK, P. Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha, 1997 s. 99-100

4. května 1949 bylo v New Yorku dosaženo dohody o jejím zrušení k 12. květnu.

Stalinovo odvolání blokády dokázalo, že Sovětský svaz nedosáhl žádného ze svých cílů. Ve Spojených státech vyvolala blokáda veliké znepokojení ohledně Stalinových záměrů a obrátila pozornost k nutnosti zajistit obranu západní Evropy proti sovětskému útoku. Berlínská blokáda změnila také postoje dříve skeptických členů Kongresu, kteří začali považovat Sovětský svaz za hlavní hrozbu míru. Senát amerického kongresu 11. června 1948 schválil tzv. Vandenbergovu rezoluci, která umožňovala vládě uzavírat spojenecké svazky s neamerickými státy.

Až blokáda Berlína otevřela oči všem skeptikům, kteří tvrdili, že SSSR není nepřítel a lze s ním vyjít v dobrém, poněvadž chtěl z poválečného Německa udělat rudou zónu a zabránit šíření západní ideologie.

Proces rozdělení Německa vstoupil v roce 1949 do své finální fáze. Stalin předpokládal, že sovětská zóna bude mít určující roli a stane se základem nového státu. Tato představa se neshodovala s návrhy západních mocností, které budoucnost Německa jasně viděly v připojení sovětské okupační zóny k Trizonii. Celé jednání ohledně Německa bylo neúspěšné, jelikož názory na německou otázku byly zcela odlišné.

7. září 1949 byl volbou prezidenta dokončen proces formování Spolkové republiky Německo. Západní Berlín získal status přidruženého spolkového státu. Sovětská okupační správa reagovala urychlením vzniku Německé demokratické republiky v říjnu 1949.

Vznikem dvou německých států byly v Evropě na dlouhou dobu přesně vymezeny hranice dvou mocenských bloků. Světová politika balancovala mezi dvěma centry bipolárního systému a obě soupeřící strany upevňovaly své postavení.

4.2 Atlantická aliance

Britský ministr zahraničí E. Bevin si plně uvědomoval, jak je západní Evropa v konfrontaci se sovětskou hrozbou vojensky i politicky slabá. V lednu 1948 tedy z jeho úst zazněl návrh na vytvoření obranného svazku, pro Evropu tolik významného a důležitého.

Zástupci Belgie, Francie, Lucemburska, Velké Británie a Nizozemí svolali urychleně konferenci, která se uskutečnila 17. března v Bruselu. Zde byla podepsána „Smlouva o hospodářské, sociální a kulturní spolupráci a kolektivní sebeobraně.“ Účastnické státy se zavázaly poskytnout vojenskou pomoc jakékoli signatářské zemi,

pokud se stane cílem agrese. Touto Bruselskou smlouvou byla ustanovena Západní unie.

Tvůrcům Západní unie bylo zřejmé, že její ozbrojené složky nejsou schopné vzdorovat případné agresi. Museli tedy usilovat o vojenskou pomoc Spojených států v alianci.

V červenci začala ve Washingtonu tajná jednání o vytvoření vojenského bloku. Mnohostranné rozhovory se v konečné fázi omezily na dvanáct států, deset evropských a dva americké – USA a Kanadu. Přitom bylo stanoveno, že Západní unie zůstane zachována, ale její ozbrojené síly přejdou pod společné velení nového seskupení. V polovině ledna 1949 bylo zveřejněno prohlášení o vytvoření Organizace severoatlantické smlouvy a 4. dubna 1949 podepsali příslušnou dohodu ve Washingtonu ministři zahraničí Belgie, Dánska, Francie, Nizozemí, Islandu, Itálie, Kanady, Lucemburska, Norska, Portugalska, Spojených států a Velké Británie. Řecko a Turecko se staly členy v roce 1952, Spolková republika Německo v roce 1955, Španělsko v roce 1982. Severoatlantická smlouva vstoupila v platnost v srpnu 1949.

Myslím si, že západní mocnosti si plně uvědomovaly, že jejich současné síly a vojenské kapacity nemohou čelit sovětské vojenské mašinérii a jejímu potenciálu. Vytvoření vojenského paktu znamenalo rozložení váhy sil a dodal západním státům sebevědomí. S vědomím ochrany USA a Kanady se stávají západní mocnosti pro SSSR rovnocenným soupeřem.

Velký vliv na vztahy mezi Západem a Východem měl i zkušební výbuch první sovětské jaderné bomby v kazašské stepi koncem září 1949. Ztráta amerického jaderného monopolu byla znásobena o dva měsíce později komunistickým vítězstvím v Číně. Obě události poukazovaly alarmujícím způsobem na další postup komunismu.

Prezident Truman vydal příkaz k vývoji silnější vodíkové bomby a k sestavení komise, která měla přehodnotit americkou obrannou a zahraniční politiku v nové situaci. Vzniklý dokument NCS 68 naléhavě varoval před komunistickou hrozbou svobodnému světu a poukazoval, že Spojené státy nevlastní odpovídající vojenskou sílu, aby zabránily komunistické expanzi. Navrhoval proto přijetí rozsáhlého zbrojního programu. Prezident však hodlal udržovat vojenské výdaje na co nejmenší míře a NSC 68 víceméně ignoroval.

5 Korejská válka

Válka o rozložení sil na Korejském poloostrově se stala prvním válečným konfliktem studené války a zároveň zkouškou poválečné politické a vojenské síly Spojených států a Sovětského svazu. Boje přitom trvaly nesrovnatelně kratší dobu než vyjednávání o příměří.

Koncem války v roce 1945 dostali dva plukovníci americké armády úkol vytýčit linii, která by dočasně, do kapitulace Japonska, rozdělila Koreu na okupační zóny SSSR a USA. Jako hranice těchto zón byla stanovena 38. rovnoběžka. Důvod rozdělení byl jednoduchý. Zatímco jižní část Koreje byla osvobozena od japonské okupace americkými jednotkami, jejich sousedé, severní část, byli osvobozeni rudoarmějci a čínskými polovojenskými jednotkami. Spojené státy a Sovětský svaz tímto uzavřeli dohodu o rozdělení Korejského poloostrova podle 38. rovnoběžky.

Kim Ir-sen předložil na konci roku 1949 Stalinovi plán napadení jižní Koreje. Stalin se však obával potencionálního zásahu USA a tím i globálního konfliktu. Doporučil svůj požadavek konzultovat s Mao Cetungem. Ten byl tomuto plánu nakloněn, v dubnu 1950 souhlasil i Stalin, přestože se obával rozšíření případného čínského vlivu.

Zpravodajské služby CIA informovaly o záměrech Severní Koreje násilně k sobě připojit Jižní Koreu. Spojené státy reagovaly ekonomickou pomocí Jižní Koreji a zejména stabilizací místní vlády. Ekonomická podpora byla brzy rozšířena ještě o podporu vojenskou, spočívající v působení amerických poradců ve výcviku jihokorejské armády. Na jaře 1950 Sovětský svaz znásobil vojenskou pomoc severokorejskému režimu. Poskytoval Severní Koreji a Číně vojenskou pomoc v podobě letadel a zbraní. Severní Korea a Čína se tak staly doslova závislými na obrovských dodávkách ruských zbraní.

Dne 25. června 1950 překročila severokorejská armáda 38. rovnoběžku v počtu přesahujícím dvojnásobek jihokorejského armádního potenciálu, postupovala rychlým tempem směrem na hlavní město. Američané se však rozhodli pro rychlou odpověď. Okamžitě zahájili mobilizaci vojenských rezerv na Dálném východě.

Ještě tentýž den, tedy 25. června 1950, se sešla Rada bezpečnosti a bez účasti sovětského zástupce odsoudila severokorejskou agresi, vyzvala k okamžitému zastavení bojů a ke stažení útočících jednotek za 38. rovnoběžku. Jihokorejská obrana se již po dvou dnech zhroutila. Prezident Truman proto zmocnil generála MacArthura, aby k obraně napadené země použil americké ozbrojené síly.

Severokorejci při svém postupu obsadili hlavní město Soul a postupovali stále dále k jihu. V krátké době kontrolovali více než devadesát procent jihokorejského území. Američané a Jihokorejci byli nuceni stáhnout se do jihovýchodního cípu poloostrova. Právě zde generál MacArthur soustředil značné síly a na polovinu září připravil rozsáhlou a kombinovanou protiofenzívu.

V září 1950 došlo na korejském území k vyloštění sil Spojených národů, z devadesáti procent amerických pozemních sil podporovaných leteckými údery. Koncem září tato vojska osvobodila Soul, během dalších dvou týdnů se frontová linie vrátila na 38. rovnoběžku.

V polovině října 1950 se sešel prezident Truman s generálem MacArthurem. Výsledkem jejich jednání byla podpora záměrů amerického vojenského velení přenést těžiště bojových operací na území Severní Koreje. Na sklonku října padla severokorejská metropole Pchjongjang.

V následujících dnech dosáhla vojska OSN korejsko-čínské hranice. Američané byli zaskočeni masivním protiútokem čínských jednotek a rázem se tak americké tažení změnilo na všeobecný ústup, provázený velkými lidskými ztrátami. Další boje a střety se opětovně přesunuly na 38. rovnoběžku. V lednu 1951 byl znovu dobyt Soul, přestože Američané měli ve vzduchu obrovskou převahu.

Nečekané události na korejsko-čínském pomezí vyvolaly ve Spojených státech prudkou a bouřlivou odezvu. Generál MacArthur trval na jaderném bombardování vybraných cílů na území protivníka, ani sám prezident Truman však na konferenci 30. listopadu 1950 nevyločil použití atomové zbraně. Tento postoj však velmi znepokojil západoevropské spojence, zejména Velkou Británii. Nesouhlasná reakce vedla prezidenta Trumana k tomu, že generála MacArthura zbavil vrchního velení na Dálném východě. Důvodem tohoto opatření byla obava, že by mohla být narušena soudržnost atlantické koalice, ale také otevřené vystupování generála MacArthura proti zahraniční politice Washingtonu.

Jednotky OSN již od ledna 1951 opět začaly útočit. Po těžkých, vyčerpávajících bojích se Američané zmocnili Soulu a 31. března 1951 dosáhli opět 38. rovnoběžky. Koncem dubna však byla zahájena rozsáhlá ofenzíva čínských jednotek, jejíž první úder zachytili Britové. Tyto těžké boje z celého regimentu přežilo pouze 39 vojáků. Přestože se frontová linie posunula k Soulu, podařilo se jednotkám OSN koncem května komunistickou iniciativu zastavit a zatlačit protivníka zpět na 38. rovnoběžku.

Daná situace na bojišti umožnila přejít k politickému řešení tohoto konfliktu a mírovým aktivitám. Koncem června začaly SSSR a Čína signalizovat snahu učinit kroky vedoucí k ukončení války.

Od července 1951 probíhala dlouhá jednání mezi Čínou, Sovětským svazem, OSN o zastavení palby. Na obou stranách se však zřetelně projevila absence snahy dovést jednání do zdárného konce, takže původně nadějná aktivita ustrnula na mrtvém bodě.

Na přelomu let 1951 – 1952 byla obnovena mírová jednání, která trvala až do července 1953. V roce 1953, tedy posledním roce války, byl do prezidentského úřadu Spojených států jmenován generál D. E. Eisenhower. Tato skutečnost, stejně tak jako Stalinova smrt v březnu 1953, přispěla výraznou měrou k ukončení války. Americký prezident Eisenhower byl odhodlán ukončit vleklou válku jakýmkoliv způsobem, třeba i s pomocí nukleárních zbraní. Tuto výstrahu umocňoval také přesun několika jaderných bomb na Okinawu.

27. července 1953 byla v Pchamundžomu podepsána dohoda o příměří. Výsledkem dohody byla obnova demarkační linie na 38. rovnoběžce, vymezení demilitarizovaného pásma po obou stranách hraniční čáry a ustanovení dozorčí komise pro dohled nad příměřím.

Zatímco veškeré výdaje na zbrojení činily ve Spojených státech v roce 1950 17,7 miliard dolarů, v roce 1953 se zvedly trojnásobně, tedy na částku 50 miliard dolarů. Prudké a náhlé navýšení zbrojního rozpočtu umožnil především vývoj taktických nukleárních zbraní a především rozsáhlé budování leteckých základen v zahraničí.

Korejská válka urychlila rovněž výstavbu vojensko-politických seskupení v Tichomoří. V roce 1951 tak vzniká ANZUS, v roce 1954 SEATO. Zúčastněné státy v těchto organizacích se zavázaly ke společné akci v případě, že by některý z nich byl napaden nebo se stal obětí vnitřního převratu.

Nesmírné a vyčerpávající zatížení národního hospodářství obrovskými výdaji na zbrojení znamenala válka v Koreji pro státy sovětského bloku. Přímé sovětské výdaje na válku dosáhly do poloviny roku 1953 výše 2,5 miliardy rublů.

V Sovětském svazu, ale i v asijských státech narůstaly obavy, neboť Čína se díky válce změnila v nepřehlédnutelnou vojenskou velmoc. Konflikt byl zároveň impulsem k obnově japonské armády a podepsání mírové smlouvy s Tokiem.

Během Korejské války svět de facto čelil hrozbě třetí světové války, protože na Korejském válčišti působili nejen Číňané, ale i Rusové. Nejen Korejská válka,

ale i studená válka se zakládala na poruše vnímání protivníka. Žádná ze stran ale schopna správně odhadnout záměry protivníka.⁷

Intervence do Jižní Koreje byla důležitou realizací nedávno vyhlášené Trumanovy doktríny, která byla de facto vyhlášením boje proti komunismu. Domnívám se, že však byla především politicky strategickým tahem do budoucna, ospravedlňujícím pod rouškou boje proti komunismu především boj za americké zájmy. Myslím si, že v Jižní Koreji šlo o obavu z další expanze komunismu, kterou sdílela většina členů mezinárodního společenství. V této intervenci nevidím jiný význam, než boj za západní ideologii.

6 Evropská integrace

6.1 Evropské obranné společenství a Pařížské dohody

Po vypuknutí války v Koreji se politická situace výrazně změnila. V polovině roku 1950 K. Adenauer požádal o zkvalitnění bezpečnostního jistění Spolkové republiky. Vládám Spojených států, Velké Británie a Francie zaslal memorandum, ve kterém poukazoval na sovětskou hrozbu a požadoval vytvoření vlastní vojenské síly.

Trumanova administrativa zaslala do Paříže a Londýna na základě zářijové schůzky ministrů zahraničí ultimátum, ve kterém trvala na jejich souhlasu s vyzbrojením Spolkové republiky. V opačném případě hrozila stažením svých vojenských sil z Evropy. Bylo zahájeno nové kolo rozhovorů a Spojené státy pokračovaly v nátlaku na západní Evropu.

Francouzský prezident R. Pleven vystoupil s návrhem na vytvoření společných ozbrojených sil za podmínky, že německý kontingent bude rozptýlen v multinárodní armádě, podřízené Radě Evropy.

Zasedání Rady NATO v prosinci 1950 doporučilo projednat otázku zapojení Spolkové republiky do evropského vojenského seskupení. Budoucí evropská armáda se měla skládat z národních bojových skupin, doplněných mezinárodními tankovými divizemi a letectvem. Německo by tak disponovalo poměrně velkou vojenskou silou, ovšem bez vlastního vrchního velení. Proti tomu ostře vystoupil Adenauer.

---

⁷ ŠKOCHOVÁ, M. Analýza Korejské války(online). E-polis.cz, 21. duben 2008
Dostupné z WWW: <<http://www.e-polis.cz/mezinarodni-vztahy/259-analyza-korejske-valky.html>>. ISSN 1801-1438

Vývoj německé otázky sledoval pozorně i Sovětský svaz. Stalin se přikláněl k uzavření mírové smlouvy, která měla ale oslabit vazbu mezi Spolkovou republikou a Spojenými státy.

Stalinova nóta, kterou zaslal vládám západních mocností ovlivňovala diplomatickou korespondenci až do léta 1952, nicméně jednání o Evropském obranném společenství byla úspěšně zakončena. Dne 26. května 1952 byla podepsána Smlouva o vztazích mezi třemi mocnostmi a Spolkovou republikou Německo.

Dne 27. května 1952 byla v Paříži podepsána dohoda o vytvoření Evropského obranného společenství. Velká Británie se písemně zavázala k jeho podpoře, přestože do nového uskupení nevstoupila. Dohoda zdůrazňovala přímou vazbu Evropského obranného společenství na Severoatlantickou alianci a potvrzovala rovnoprávnou účast Spolkové republiky Německo. Evropské obranné společenství se mělo stát nadnárodní organizací se společnými ozbrojenými silami, rozpočtem i politickými orgány. Integrovaná armáda by velitelsky podléhala NATO.

Obě smlouvy zajišťovaly Bonnu politickou a částečně i vojenskou suverenitu. Evropské obranné společenství znamenalo posílení západoevropské síly. Do této doby byla Evropa téměř bezbranná vůči reálné sovětské hrozbě.

V následujících měsících se tak veřejnost rozdělila na stoupence a odpůrce ratifikace dohody o společenství. Ve Francii se proti Evropskému obrannému společenství formovala široká opoziční koalice, která argumentovala francouzskými národními zájmy, koloniálními závazky, neúčastí Velké Británie a hrozbou obnovy německého militarismu.

Mezitím ve Spojených státech vyvolal příchod J. F. Dullese do vedení Státního departmentu určité změny v zahraniční orientaci Washingtonu. Spojené státy se zaměřily na čtyři hlavní okruhy problémů – na podporu integračních procesů v západní Evropě, na ustavení vojenského bloku na Středním východě, na ukončení války v Koreji a na realizaci nového přístupu k Sovětskému svazu a jeho satelitům. Trumanova doktrína zdržování komunismu byla nahrazena aktivní politikou „osvobození“. Bylo tak rozšířeno pásmo vysílacího času Rádía Svobodná Evropa a zvýšení finančních dotací politickým aktivistům.

Sovětská politická síla se postupně vzdala strnulých Stalinových dogmat, začala prosazovat pružný postoj k problémům světové politiky. Zároveň však ale neslevila ze svých záměrů – kontrola střední Evropy, neutralizace jaderné síly Spojených států a penetrace v Asii.

Na přelomu září a října proběhla v Londýně konference sedmi západoevropských zemí, Spojených států a Kanady. Britský ministr zahraničí přednesl návrh na rozšíření Bruselského paktu o SRN a Itálii. Existence této aliance z roku 1948 měla již pouze formální charakter, i nadále měla plnit úlohu legální základny umožňující zapojení SRN do atlantického společenství. Bruselská organizace byla přejmenována na Západoevropskou unii a přebírala některé funkce Evropského obranného společenství, mimo jiné i kontrolu nad německým zbrojením.

Výsledky konference v Londýně se staly východiskem při podpisu tzv. Pařížských dohod. Dne 23. října 1954 byla v Paříži podepsána řada významných dokumentů. První dokument se zabýval vytvořením Západoevropské unie, jejíž ozbrojené síly se podřizovaly velení NATO. Protokol o kontrole zbrojení zakazoval Spolkové republice Německo výrobu zbraní hromadného ničení, vlastnictví dálkových raketových střel, strategických bombardovacích letadel a velkých válečných lodí. Nově upravená Generální smlouva z roku 1952, Úmluva o vztazích mezi třemi západními mocnostmi a bonnskou vládou, formálně odvolávala okupační režim a opakovaně deklarovala suverenitu Spolkové republiky Německo. Okupační jednotky v SRN získaly status spojeneckých sil, přičemž západní trojka si dokázala udržet výsostná práva západních sektorech Berlína. V Paříži byl rovněž podepsán protokol o přijetí Spolkové republiky do NATO. Přijetí se uskutečnilo v květnu 1955. Za jediného představitele německého lidu byla uznána Západem bonnská vláda. Tím byla uznána právní neexistence NDR.

Domnívám se, že Evropské obranné společenství bylo jedním z neúspěšných projektů politické integrace Evropy 50. let. Zrodil se ve Francii v roce 1950, když původním podnětem byla kontrola vyzbrojení armády SRN v evropském rámci. Základem tohoto společenství měla být evropská armáda, projekt byl však šířeji chápán jako nástroj k budoucí federalizaci Evropy. Jednání probíhající od roku 1951 vyústila o rok později v podpis smlouvy o Evropském obranném společenství zástupci států tvořících nově vzniklé Evropské společenství uhlí a oceli. Ratifikaci této smlouvy Francií znemožnily její vnitropolitické důvody, tím i její vstup v platnost. V důsledku tohoto vývoje bylo upuštěno od ideji evropského federalismu a otázka SRN byla vyřešena až tzv. Pařížskými dohodami, které umožnily přijetí SRN do NATO.

6.2 Varšavská smlouva

Sovětský svaz zapojil celou evropskou levici do kampaně vůči Pařížským dohodám. V listopadu 1954 se v Kremlu sešla konference 8 států sovětského bloku, která vyzvala Západ, aby ustoupil od ratifikace Pařížských dohod. Moskva zároveň upozornila v prosinci Francii a Velkou Británii, že případná ratifikace Pařížských dohod bude mít za důsledek vypovězení bilaterálních smluv o vzájemné pomoci ze druhé světové války.

I přes obrovskou aktivitu Sovětského svazu a jeho spojenců byly Pařížské dohody ratifikovány 30. prosince ve Francii, poté ve Velké Británii a v únoru 1955 je potvrdil i Spolkový sněm.

Pařížské dohody vstoupily v platnost 5. května 1955 a 9. května se Spolková republika stala členem Severoatlantické aliance. Reakcí Sovětského bloku na tyto události bylo ustavení vojenského uskupení – Varšavské smlouvy, která byla podepsána 14. května 1955. Jejími členy se staly Albánie, Bulharsko, Německá demokratická republika, Polsko, Rumunsko, Maďarsko, Československo a Sovětský svaz.

Vznik Varšavské smlouvy byl formálně reakcí na zřízení Západoevropské unie a Pařížské dohody umožňující vstup SRN do NATO. Jsem toho názoru, že ve skutečnosti bylo cílem upevnění kontroly SSSR nad východním blokem, stala se mocenským nástrojem SSSR, zajišťujícím jeho hegemonii ve východoevropském prostoru, jako protipól severoatlantického paktu řízeného USA.

7 Po Stalinově smrti

7.1 Stalinovi nástupci

Stalin zemřel v březnu 1953. S jeho smrtí byly spojeny naděje na změnu systému. To si zcela uvědomovali Stalinovi nástupci, předseda Rady ministrů Malenkov a první tajemník ÚV KSSS N. S. Chruščov. Usilovali o zachování monopolu komunistické strany a jejích strategických cílů. Vnitropolitickou stabilitu měl zajistit větší důraz na materiální podněty, na zlepšení životních podmínek.

Změny burcovaly stalinisty, neboť revize stalinské politiky vrhala kritické světlo na jejich vlastní aktivity. Spor se rozhořel, když se na pořad dne dostala

koncepce zahraniční politiky. Nutily k tomu vyhrocené mezinárodní vztahy a sondážní nabídky západních mocností, i potřeba řešit naléhavé vnitřní úkoly.⁸

V satelitních zemích narůstala nespokojenost a sociální požadavky se měnily v projevy politického nesouhlasu s komunistickou totalitou. Tyto nepokoje byly umocněny bojem Stalinových dědiců o nástupnictví.

Základní cíle sovětské zahraniční politiky zůstávaly za Chruščova stejné jako za Stalina. Jednalo se především o ekonomické a vojenské posilování Sovětského svazu, konsolidaci bloku satelitních států a minimalizaci hrozby sovětské bezpečnosti.

V únoru 1955 byl Malenkov Chruščovem sesazen z funkce předsedy vlády. Chruščov a jeho spojenci ostře odmítali Malenkovův důraz na výrobu spotřebního zboží i jeho ochotu nepovažovat kapitalistický Západ za vojenskou hrozbu Sovětského svazu. Jakmile si však Chruščov upevnil své vlastní pozice, přijal řadu Malenkovových myšlenek.

V oblasti zahraniční politiky se Chruščov pokusil postavit vztahy k satelitním státům ve východní Evropě na liberálnější základy. V roce 1955 ukončil spor s Jugoslávií a konfrontační politiku ve vztahu k Západu nahradil politikou mírového soužití. Jejím cílem bylo dosažení sovětských cílů mírovými prostředky, což ovšem nevyklučovalo vznik ostrých krizí. V témže roce souhlasil s neutralizací Rakouska, tak jako se stažením sovětských vojsk ze základen na finském území, čímž zahájil uvolnění v evropském prostoru.

Chruščov viděl v zahraničí jiný svět než Stalin, osobně se pokoušel zlepšit mezinárodní klima. Když se Chruščov pokusil změnit náhled na zahraničí, zjistil, že tradiční svazky mezi západní a východní částí Evropy téměř zmizely. Normální chod evropských záležitostí a zvyklostí byl narušen právě studenou válkou. Politické styky se omezily pouze na nejnutnější diplomatické záležitosti.

V červenci roku 1955 se konala v Ženevě konference Chruščova, Eisenhowera a britského a francouzského předsedy vlády. Význam konference tkví v tom, že přispěla k výraznému, i když dočasnému, zlepšení mezinárodní situace, ale nevyřešila žádnou z projednávaných otázek.

---

⁸ REIMAN, M., LUŇÁK, P. Studená válka 1954-1964. Brno, 2000, s. 16

7.2 20. sjezd KSSS

V únoru 1956 proběhl 20. sjezd KSSS. Chruščov byl odhodlán provést částečné změny v sovětském systému, především v oblasti řízení státu a národního hospodářství, přičemž cestou k těmto změnám měla být veřejná kritika mocenských praktik Stalina. Většina předsednictva ÚV KSSS však tuto snahu Chruščova odmítla a po ostré názorovém střetu bylo dosaženo kompromisu. Až v samém závěru sjezdu, na jeho neveřejném zasedání, Chruščov v referátu „ O kultu osobnosti a jeho důsledcích“ odsoudil kult Stalinovy osobnosti a jeho zločiny.

Odsouzení kultu osobnosti a Chruščovova snaha vyjednávat se Západem způsobily růst rozporů mezi Sovětským svazem a Čínou. Vlivem zhoršujících se vztahů obou zemí omezoval Sovětský svaz postupně vzájemný obchod, zastavil vojenskou a hospodářskou pomoc Číně. K úplné roztržce došlo počátkem 60. let, kdy Čína vyhlásila svoje nároky na rozsáhlá území v asijské části Sovětského svazu.

Politika pod vlivem Chruščova přispěla nejen k uvolnění vztahů Sovětského svazu a jeho satelitů ve východní Evropě, ale také zahájila rozsáhlou aktivitu k proniknutí do zemí Třetího světa, do zemí, které většinou teprve nedávno získaly nezávislost. Cílem této kampaně bylo oslabení vlivu a pozice Západu ve strategicky důležitých zemích a získat zde vlastní vliv, a to nabídkami hospodářské a vojenské pomoci.

Studená válka tak získala novou podobu. Obě supervelmoci nyní již soupeřily o začlenění mimoevropských teritorií do oblasti svých vlivů. V teorii a propagandě pak Sověti prosadili koncepci mírového soužití dvou protikladných světových soustav. Přesto Chruščovovo úsilí směřovalo k přenesení těžiště mocenského soupeření na pole hospodářské soutěže.

7.3 Krizový rok 1956

Myslím si, že Stalinova smrt v roce 1953 se stala nadějí na změnu dosavadního systému. V satelitních zemích narůstala nespokojenost a původní požadavky, které měly sociální charakter, se měnily v projevy politického nesouhlasu s komunistickou totalitou. Tyto konflikty byly navíc ještě umocněny bojem Stalinových dědiců o nástupnictví.

Důsledky 20. sjezdu KSSS se nejdramatičtěji projeví především v Maďarsku. Chruščovovo odsouzení stalinismu a podpora liberalismu ve státech

východního bloku vyústily ve vlně reformních hnutí.

Nepokoje dosáhly vrcholu v Maďarsku. Dosavadní neostalinistické vedení nebylo schopno řešit obtížné hospodářské a sociální problémy v zemi.

Moskva byla požádána o limitovanou vojenskou pomoc. Od příchodu sovětské armády nabyly ozbrojené srážky v Budapešti krvavého charakteru. Manifestace odporu vůči neostalinistickému systému se záhy změnila v lidovou revoluci. Přítomnost sovětské armády pouze posílila protikomunistický a protiruský náboj povstaleckého hnutí. Zásadním požadavkem generální stávky byl bezpodmínečný odchod sovětské armády. V zemi vypukla vlna nezvladatelného násilí.

Nagy oznámil 1. listopadu 1956 vystoupení Maďarska z Varšavské smlouvy. Vedení v Moskvě mezitím zajišťovalo politickou stránku připravovaného zásahu. Moskva získala souhlas k akci od vedoucích představitelů zemí Varšavské smlouvy.

4. listopadu 1956 zahájila sovětská vojska masivní útok. V hlavním městě kladlo odpor více než 15000 povstalců. Boje v Budapešti a posléze i v celé zemi trvaly téměř celý týden.

Spojené státy sice proklamovaly platnost myšlenky osvobození střední Evropy od sovětské nadvlády, ale ve skutečnosti tolerovaly existenci protivníkovy sféry zájmu. Dulles kategoricky odmítl jakoukoliv angažovanost Spojených států v maďarském povstání. Stejný obsah mělo i důvěrné poselství, které zaslal Eisenhower Chruščovovi do Kremlu 2. listopadu 1956.

Spojené státy, NATO i západní Evropa daly světu najevo, že akceptují bipolární uspořádání světa a Maďarsko i po svém volání k OSN zůstalo samo.

7. 4 Chruščovova politika

Za vedení Chruščova se v Sovětském svazu stupňovaly problémy totalitního státu a zároveň vzrůstala agresivita jeho zahraniční politiky. Veškerá rozhodnutí byla velice ovlivněna zápasem sovětské elity o kontrolu a udržení moci. V červnu 1957 se pokusila neostalinistická skupina o vnitrostranický puč. Chruščov byl tak v dalších letech nucen brát zřetel na nejrůznější seskupení ve stranickém vedení.

Chruščov zvýšil tlak vůči neostalinistům, kteří pod vlivem konzervatismu bránili prosazování stranické linie. Zároveň ti, kteří překročili rámeček kritiky kultu osobnosti, byli vystaveni řadě represí.

V každém z jeho hlavních projevů lze vždycky nalézt zmínku o konečném vítězství komunismu a náznaky jeho pevné víry, že k tomu dojde brzy.⁹

Vnitropolitický zápas byl navíc ovlivněn začínajícím sporem s Čínou, jehož skutečnou příčinou byly mocenské spory a skutečnost, že Chruščov odmítl poskytnout Pekingu jaderné zbraně. Jeho pokračování však získalo podobu ideologického boje.

Cílem Chruščovovy politiky bylo navázání dialogu se Spojenými státy, dosažení stability v mezinárodních vztazích a vybudování prostoru pro pokračování vnitřních reforem.

8 Nové poměry

8.1 Dobývání kosmu

První umělý Sputnik SSSR v roce 1957 vyvolával zdání o náskoku Moskvy v raketové technice, tedy i v oblasti nosičů jaderných zbraní. Moskva svým Sputnikem odstartovala nejen letité soupeření obou velmocí v dobývání kosmického prostoru, ale dokladovala i svou praktickou schopnost bezprostředního ohrožení Spojených států.

Sovětský svaz prezentoval své technické možnosti takovým způsobem, který hluboce zasáhl americkou hrdost a důvěru ve své schopnosti. Prezidentu Eisenhowerovi bylo vytýkáno, že zmrazením vojenských výdajů umožnil Sovětskému svazu, aby předstihl Spojené státy v oblasti tak důležité pro její obranu a bezpečnost. Kritici požadovali zvýšení vojenského rozpočtu a prioritní postavení raketového a kosmického výzkumu. Eisenhower odolával všem tlakům, i když poněkud zvýšil výdaje na raketový a kosmický výzkum.

V prosinci 1957 rozhodlo NATO o rozmístění jaderných raket středního doletu v západní Evropě. Moskva reagovala nejprve plánem na vytvoření bezjaderného pásma ve střední Evropě. Západní mocnosti však myšlenku absence atomových zbraní ve státech střední Evropy rezolutně odmítly s odkazem na převahu Varšavské smlouvy v konvenčních silách.

Chruščovova iniciativa směřovala k uskutečnění jednání mezi SSSR a USA o omezení zbraní hromadného ničení.

---

⁹ KALVODA, J. *Studená válka 1946-1989*. Praha, 2001, s. 44

8. 2 Německá otázka podruhé

Koncem roku 1958 otevřel Chruščov opět německou otázku. V listopadu 1958 předložil návrh na přeměnu západního Berlína na svobodné a demilitarizované pásmo. Ultimátum, které požadovalo realizaci transformace Berlína do šesti měsíců, bylo předáno západním mocnostem 27. listopadu 1958. Sovětský svaz vyhrožoval západním mocnostem předáním své kontroly na spojovacích komunikacích mezi Spolkovou republikou a západním Berlínem orgánům Německé demokratické republiky, nebude-li dodržena šestiměsíční lhůta.

Přestože rada NATO sovětskou iniciativu negovala, opakoval ji Chruščov znovu 10. ledna 1959, ovšem rozšířenou o návrh na uzavření mírové smlouvy s oběma německými státy. Chruščovova aktivita měla za cíl zahájit rozhovory s USA, přičemž ultimátum mělo být projevem velmocenské síly a rozhodnosti Sovětského svazu. Dalším cílem byla možnost prostřednictvím mírové smlouvy vyčlenit Spolkovou republiku ze západoevropských a atlantických struktur. Změna statusu západního Berlína by současně vyřešila odliv východoněmeckého obyvatelstva do Spolkové republiky.

Konference ministrů čtyř mocností o německé a berlínské otázce začala v Ženevě 11. května 1959. Jednání sice nepřinesla žádný konkrétní výsledek, ale západní mocnosti dokázaly alespoň zmírnit sovětské ultimátum a zpochybnit jeho časový limit.

Zlepšení americko-sovětských vztahů nastalo po návštěvě Chruščova ve Spojených státech, která se uskutečnila na pozvání prezidenta Eisenhowera v září 1959. Eisenhower byl vstřícný k ústupkům v otázce západního Berlína, načaté rozhovory měly pokračovat na setkání čtyř mocností v květnu 1960 v Paříži.

Sjednaná schůzka se nakonec neuskutečnila, neboť 1. května bylo nedaleko Sverdlovska sovětskou protivzdušnou obranou sestřeleno americké špionážní letadlo U-2. Byla zmařena další možnost, jak urovnat vztahy mezi Západem a Východem. S ohledem na nadcházející prezidentské volby ve Spojených státech se Sovětský svaz rozhodl pokračovat v diskuzi o berlínské otázce až s novým americkým prezidentem.

Piloti letadel U-2 dlouho brázdili vzdušný prostor SSSR, fotografovali tajné obranné a vojenské objekty. Cítili se naprosto bezpečně, protože lety probíhaly ve výškách 20-22 km a Sověti do té doby neměli proti U-2 odpovídající rakety. V květnu 1960 probíhala běžná průzkumná operace, která skončila neúspěšně. Sestřelení amerického špionážního letadla znamenalo obrovskou

trhlinu v diplomacii USA a rapidní zhoršení vzájemných vztahů se SSSR. Sovětská strana vyjádřila v neveřejné nótě ostré prohlášení, Američané se urazili a pokračovali v plánování průzkumných letů nad SSSR.

Těžkopádnost, s jakou si v této záležitosti počínalo americké ministerstvo zahraničí, byla do očí bijící. Počáteční popírání a nakonec přiznání, že pilot Gary Powers měl špionážní úkoly, považují někteří za čirý amatérismus, jiní zas za blamáž oficiálních míst, která to vše pokazila.¹⁰

Eisenhowerova administrativa ve vnitřní i bezpečnostní politice koncem padesátých let přinesla ve Spojených státech veliké rozčarování. Američané požadovali dynamické vedení, které by obnovilo americkou sílu a prestiž, posílilo svazky se spojenci a důrazněji bránilo šíření komunismu ve Třetím světě.

8. 3 J. F. Kennedy

Obav Američanů a touhy po změně vedení využil demokratický kandidát na prezidentský úřad J. F. Kennedy, který těsnou většinou ve volbách v roce 1960 porazil republikánského soupeře R. Nixona. Kennedy dal jasně najevo, že změní přístup k otázkám strategie a že požádá Kongres o zvýšení vojenského rozpočtu.

Revize vojensko-strategických koncepcí a reorganizace zbrojních programů se staly prioritami nového prezidenta. Kennedy požadoval posílení jaderné převahy, zvýšení výroby všech typů raketových střel a posílení konvenčního arzenálu.

Zahraníční politice dominovalo soupeření se SSSR. Domnívám se, že studená válka a celkové rozložení sil dvou velmocí mělo ovšem vliv na to, že také ostatní problémy byly do velké míry vždy otázkami soupeření s vlivem SSSR a komunismu jako takového. J.F.K. byl v zásadě odpůrcem zbrojení, ale neústupnost Chruščova vedla k nutnosti zvyšovat výdaje na obranu.

S prezidentovým náhledem souhlasili vysocí důstojníci a politologové, kteří již v minulosti kritizovali koncepci hromadné odvety. Nová strategie, doktrína pružné reakce, byla komplexně prezentována na zasedání NATO v květnu 1962 v Athénách. Základním prvkem nové strategie byl tzv. odzbrojující úder. Zadržet nebo minimalizovat odvetnou reakci nepřátelské strany měla americká jaderná síla. Prosazovaná vojenská koncepce předpokládala značné investice do výstavby raketojaderného potenciálu USA, což se projevilo již na sklonku roku 1962.

---

¹⁰ KALVODA, J. Studená válka 1946-1989. Praha, 2001, s. 55

Průběh setkání Kennedyho a Chruščova v červnu 1961 ve Vídni byl příliš poznamenán protikladnými stanovisky obou účastníků. První kolo rozhovorů se zabývalo formami možného soužití dvou protikladných společenských systémů. Teprve později se Chruščov zmínil o otázce západního Berlína. Připomenul předchozí návrhy Sovětského svazu a zopakoval základní tezi o mírové smlouvě s oběma německými státy. V případě odmítavého stanoviska ze strany Západu byl Sovětský svaz připraven podepsat separátní smlouvu s NDR 1. prosince 1961.

Kennedy nebyl příliš nakloněn rozhovorům o německé a berlínské otázce. Rozhovory se ocitly ve slepé uličce poté, kdy Chruščov vyhýbavě odpověděl na otázku, jak by avizovaná mírová smlouva ovlivnila přístup spojenců do Západního Berlína. Následovala bouřlivá výměna názorů, Chruščov dokonce zmínil možnost vzniku třetí světové války právě kvůli Berlínu.

8. 4 Berlínská zeď

25. července 1961 přednesl Kennedy ostře formulovaný projev, ve kterém zdůrazňoval pevné odhodlání Spojených států udržet existující status quo západního Berlína a jeho přístupových komunikací. Chruščov reagoval ihned. Mírová smlouva s ultimátem byla odložena. Východoněmečtí činitelé dostali 5. srpna 1961 pokyn k výstavbě zdi, která by oddělila východní část Berlína od spojeneckých sektorů.

Narychlo zkonstruované zábrany z ostnatého drátu se v noci z 12. na 13. srpen 1961 dramaticky a nečekaně objevily přímo v srdci Berlína. Během několika dnů se začaly přeměňovat ve stavbu, která měla symbolizovat kruté šílenství studené války: v berlínskou zeď.¹¹ Stala se opravdovým symbolem studené války, který rozhodujícím způsobem omezil emigraci východních Němců a utužil status quo ve střední Evropě, představovala symbol společnosti, která musí budovat zdi, aby v podstatě držela své vlastní obyvatele v zajetí. Spojovací cesty mezi Spolkovou republikou a západním Berlínem zůstaly tímto aktem nedotčeny.

Spojené státy sice proti výstavbě zdi protestovaly, ale ve skutečnosti se s její existencí brzy smířily, také proto, že životní zájmy atlantického společenství byly nadále respektovány. Kennedy byl však nucen urychleně reagovat na znepokojení západoberlínské a německé veřejnosti. Ten nakonec projevil svou solidaritu se

---

¹¹ TAYLOR, F. Berlínská zeď-BB-art-knihkupectví Kosmas.cz

Dostupné z <http://www.kosmas.cz/knihy/143311/berlinska-zed>

západním Berlínem, vyslal do města americké zástupce a posílil tamní americkou vojenskou posádku. Berlínská krize byla jasným důkazem toho, že rozdělení Berlína a Německa je neřešitelnou skutečností. Moskva respektovala existenci dvou německých států i rozdělení Berlína. Její úsilí v následujícím období směřovalo k upevnění mezinárodního postavení Německé demokratické republiky.

Kennedy byl velice zklamán Chruščovovým neústupným a mnohdy až nepřátelským otevřeným postojem, zejména pak v otázce všeobecného odzbrojení a v otázce Německa a Západního Berlína. To se projevilo právě při první velké krizi v červenci a srpnu 1961, kdy došlo k postavení tzv. berlínské zdi. Kennedy dal Moskvě striktně najevo, že svobodu Západního Berlína je připraven bránit i vojensky.

9 Nové sféry zájmu

9.1 Kubánské krize

Kubánská raketová krize na podzim 1962 byla z celé řady aspektů poválečného období nejnebezpečnější. Třetí světová válka hrozila světu více než za berlínské krize či vypuknutí korejské války.

Po skončení druhé světové války byla Latinská Amerika zcela pod vlivem Spojených států. USA tolerovaly existenci diktátorských režimů ve střední Americe, protože se obávaly levicového a komunistického vlivu na západní polokouli.

V roce 1959 skončila na Kubě partyzánská válka a F. Castro stanul v čele nové revoluční vlády. Vláda provedla pozemkovou reformu, znárodnění severoamerických cukrovarů a těžebních společností. Opatření vyvolala podrážděnou reakci Spojených států a vyústila v lednu 1961 až v přerušení diplomatických styků s Kubou.

Castro se rozhodl čelit americkému tlaku příklonem k Moskvě, převzal dokonce i marxisticko-leninskou ideologii. Existovala zde pravděpodobnost dlouhodobější spolupráce se Sovětským svazem, a to díky Castrově počátečnímu nadšení pro socialistický model a znechucení z amerického „roztahování se“ na Kubě. V dubnu roku 1961 se pokusila o vylodění brigáda odpůrců Castrova režimu. Celou akci připravila CIA, neměla však dostatečnou podporu Kennedyovy vlády. Pokus o násilné svržení revoluční moci tak skončil porážkou. Od této chvíle začala Kuba prakticky realizovat sovětský společenský model, došlo tak k zásadnímu zlomu ve vnitropolitickém dění na Kubě.

Z údajů, které zveřejnila americká vláda v září 1961 vyplývalo, že Spojené státy mají přibližně dvojnásobnou převahu nad Sovětským svazem v otázce strategických jaderných zbraní. Chruščov zamýšlel kompenzovat převahu Spojených států rozmístěním Sovětských jaderných zbraní na Kubě tím, že na pokrytí území Spojených států by stačily na Kubě jeho rakety středního dosahu. Chruščov chtěl raket využít jako prostředek nátlaku a požadovat opět stažení západních vojsk ze Západního Berlína, tímto riskantním manévrem sledoval dosáhnout triumfu, který mu utekl v Západním Berlíně. Rozhodnutí o umístění jaderných raket středního doletu na Kubě mělo upevnit Chruščovovu pozici doma i v zahraničí.

Rozhodnutí padlo v květnu 1962, kdy do realizační fáze vstoupilo vybudování dvou odpalovacích raketových základen. Teprve až 16. října 1962 CIA informovala Kennedyho a vládu Spojených států o existenci téměř vybudovaných raketových základen pro střely země-země. V tomto okamžiku začala krize, která přivedla svět až na hranici jaderné války.

Chruščov však neodhadl americkou reakci. Kennedy záhy seznámil americkou i světovou veřejnost se situací v televizním projevu z 22. října 1962. Varoval Sovětský svaz před jakoukoliv agresí vedenou z Kuby, Spojené státy by odpověděly odvetným útokem. Zároveň oznámil přijaté opatření, že USA uvalily na Kubu námořní blokádu, která vstoupila v platnost 24. října 1962, a americké válečné loďstvo bude kontrolovat všechny lodě, plující na ostrov. Spojené státy zároveň vyhlásily pohotovost ozbrojených sil a na Floridě se soustřeďovaly výsadkové jednotky a námořní pěchota. Sovětský svaz sice proti blokádě protestoval a odmítl podrobit své lodě prohlídkám, vyhrožoval proražením blokády. 26. října 1962 však Chruščov ustoupil.

Východisko ze vzniklé situace bylo hledáno v korespondenci mezi Kennedym a Chruščovem. Zásadním požadavkem Spojených států bylo stažení raket. Chruščov zcela podcenil americkou reakci a až později si uvědomil nebezpečí svého jednání, přiznal existenci raket na Kubě a nabídl demontáž raket výměnou za bezpečnostní záruky pro režim na Kubě. Moskva se zavázala odvést zbraně z Kuby a Kennedy slovně zaručil bezpečnost ostrova. V následujících dnech Sovětský svaz odvolal své lodě s nákladem raket a zahájil demontáž raket již instalovaných.

Karibská krize skončila na první pohled vítězstvím Spojených států. Situace však byla jiná. Sovětský svaz kapituloval, odstranil své rakety a bombardovací letadla z Kuby, ale Castrův režim se udržel a později dosáhl i odsunu amerických raket z Turecka a částečně i z Itálie.

Zatímco prezident Kennedy dokázal udržet jednotu západního bloku v krizových chvílích - podpořil ho i obvykle vzpurný de Gaulle -, Chruščov si za své počínání vysloužil kritiku nejen od čínského vedení, ale i od samých Kubánců.¹²

V následujících letech se ukázalo, že kubánská raketová krize byla významným mezníkem v mezinárodních vztazích a výrazně změnila charakter sovětsko-amerických vztahů. Obě velmoci si uvědomily, že se ocitly na okraji jaderné katastrofy a došly k poznání, že v budoucnosti se musejí vyhnout opakování podobných krizí.

Podle mého názoru je často opomíjen psychologický dopad hrozby nukleární války na přemýšlení o hodnotě svobody, míru a války. Pozastavení se nad karibskou krizí a hrozící jadernou katastrofou nás i dnes vede k zamyšlení se nad cíli lidského života a ceně, kterou jsme ochotni za svobodu zaplatit.

Ve Spojených státech se začala uplatňovat ve vztahu k Latinské Americe skupina tvrdého kurzu, která se zabývala revizí předchozí politiky Spojených států, až po nástupu Johnsonovy administrativy. Právo Spojených států zasáhnout v zemi, jejíž představitelé ztratili kontrolu nad situací, formulovala v květnu 1965 Johnsonova doktrína.

Období po kubánské krizi je obdobím přípravy uvolnění, "détente", které se počátkem 70. let změnilo ve skutečné uvolnění. Jednalo se o pozvolný proces, který byl často přerušován krizemi a zhoršením vztahů mezi Východem a Západem.

9. 2 Střední východ

9. 2. 1 Suezská krize

V Egyptě v roce 1952 převzala moc po vojenském převratu skupina mladých důstojníků v čele s plukovníkem G. A. Násirem. Násir usiloval o úplnou nezávislost země, její modernizaci a likvidaci zahraničního, britského vlivu v Egyptě a na celém Středním východě. Svou snahou se stal jednou z vedoucích postav Třetího světa. Prioritním cílem Násira byla obnova egyptské suverenity nad Suezským průplavem.

Nejistota Spojených států vzrostla v okamžiku, kdy Násir požádal o velké dodávky zbraní, které by byly použity proti Izraeli. Spojené státy ve snaze překazit egyptský zbrojní program, trvaly na hotovém zaplacení zbraní. Toho nebyl Egypt

---

¹² REIMAN, M., LUŇÁK, P. Studená válka 1954-1964. Praha, 2000, s. 422

schopen. Obrátil se tedy se stejnou žádostí na Sovětský svaz, který souhlasil se zaplacením zbraní dodaných Československem egyptskou bavlnou. Prodej československých zbraní Egyptu v letech 1955-1956 vyvolal politickou krizi. Už za několik dnů Násir znárodnil Společnost Suezského průplavu, kterou vlastnila Velká Británie a Francie.

Velká Británie a Francie se rozhodly pro odvetnou akci. Izrael se stal součástí jejich plánů. Intervence měla svrhnout Násira a nahradit ho umírněnějším politikem. Záminkou vylodění západoevropských mocností byla snaha oddělit válčící strany, zajistit bezpečnost mezinárodní vodní cesty.

Mezitím se ve světě mobilizovalo veřejné mínění. Spojené státy se postavily proti této akci. Eisenhower neměl v úmyslu podporovat intervenci Velké Británie či Francie a pod hrozbou otevřeného zásahu donutil své partnery k ústupu. K Násirovi měl výhrady, ale znárodnění Suezského průplavu považoval za zcela legální.

V suezské krizi se angažoval také Sovětský svaz, který navrhoval Eisenhowerovi společné vystoupení na Blízkém východě. Spojené státy sice odmítly návrh Sovětského svazu na společnou akci proti oběma zemím, ale poslal k egyptským břehům svou flotilu a iniciovaly rezoluci OSN, která vyzývala ke stažení britských a francouzských vojsk a jejich nahrazení jednotkami OSN. V prosinci byla obnovena demarkační linie z roku 1949. Obě západoevropské mocnosti byly nuceny utlumit svou aktivitu v celé oblasti Blízkého východu.

Eisenhower usiloval o co nejrychlejší ukončení konfliktu, obával se totiž, aby ho Moskva nevyužila ke svým cílům. Eisenhowerovy obavy podpořila Chruščovova nabídka o vyslání svých dobrovolníků do Egypta.

Myslím si, že důsledky invaze byly pro Západ katastrofální. Pozice Velké Británie v oblasti byly tak otřeseny, že se již nikdy plně neobnovily. Chruščov zdůrazňoval sovětskou podporu Egyptu a připsal si hlavní zásluhy za odražení agrese. Sovětský svaz přitom využil konfliktu k odvrácení pozornosti od potlačení Maďarské revoluce. Suezská krize ve svém důsledku rozdělila západní státy.

Celkový vývoj na Středním východě po krizi, kdy Egypt zintenzivňoval protizápadní propagandu, nástup levicové vlády v Sýrii a neklidná vnitropolitická situace v Jordánsku a Libanonu přiměly Eisenhowera, aby v lednu 1957 požádal Kongres o zmocnění poskytnout jakémukoliv státu na Středním východě, který by byl ohrožen vnější ozbrojenou agresí nebo vnitřní subverzí, ekonomickou či vojenskou pomocí. Kategoricky zdůraznil, že Spojené státy bezpodmínečně podporují zachování

plné suverenity a nezávislosti každého státu na Středním východě.¹³

Doktrína byl namířena především proti šíření sovětského vlivu, ale zároveň monitorovala oslabení pozic obou bývalých koloniálních mocností.

Domnívám se, že izraelské vítězství v další arabsko-izraelské válce, Šestidenní válce, znamenalo posílení pozice USA v regionu, Izrael a USA více upevnily své vztahy. Pro SSSR znamenala porážka arabských zemí prohru. Ukázalo se, že pokus o zničení Izraele by vedl ke konfrontaci s USA. SSSR si uvědomoval, že touha po zničení Izraele by mohla vést až k nechtěnému americko-sovětskému konfliktu.

Konflikt v následující Jomkipurské válce jednoznačně ukázal, že vojenská převaha Izraele není již tak výrazná jako dříve, jednoznačnou převahu v něm měly pouze izraelské námořní síly, které likvidovaly arabské lodě. Po válce bylo přehodnoceno mnoho vojenských doktrín. Poznatky z tohoto konfliktu čerpalo mnoho zemí východního i západního bloku k dalšímu vývoji techniky a taktiky.

9. 2. 2 Válka v zálivu

Americký prezident J. Carter vyhlásil v lednu 1980 Perský záliv za oblast životních zájmů Spojených států, které v období islámské revoluce začaly podporovat S. Husajna v Iráku, což prakticky znamenalo toleranci agresivního a krutého režimu. V červenci 1990 vtrhla irácká armáda do Kuvajtu, který se měl stát zdrojem obnovy vojenské diktatury, vyčerpané válkou s Íránem. Kuvajtský emír, který uprchl do Saudské Arábie, požádal OSN o pomoc. Na Irák byly uvaleny hospodářské sankce, ale Husajn se nehodlal vzdát ani za cenu válečného konfliktu. Prioritním úkolem se stala bezpečnost ropných polí. V Saudské Arábii byly v lednu 1991 do operace „Pouštní štít“ zapojeny ozbrojené jednotky 18 států, pozemní úder „Pouštní bouře“ byl zahájen o měsíc později. Husajnova armáda nedokázala čelit moderním zraním, Kuvajt byl osvobozen v bleskové válce během několika dní.

Válka v Perském zálivu obnovila nezávislost Kuvajtu, posílila bezpečnost Saudské Arábie, neodstranila však původce agrese, neboť prezident Bush rozhodl o zastavení útoku ještě před obsazením Bagdádu. To bylo hlavní příčinou záchrany

---

¹³ LITERA, B. Studená válka. Jinočany, 1993, s. 55-56

Husajnova režimu.

Myslím si, že S. Husajnovi pomohla nejasná vyjádření západních diplomatů, jedním z nich bylo i vyjádření USA, že v případě vojenského zákroku nebude reagovat. Útok na Kuvajt vzal svět na vědomí zejména jako možnou hrozbu pro ještě mnohem většího účastníka na světovém ropném trhu-Saudskou Arábii. Proto USA do Saudské Arábie okamžitě vyslaly síly rychlé reakce k zesílení obranyschopnosti této země.

9.3 Vietnamská válka

Vietnamská válka probíhala v letech 1964-1975 jako pozemní válka v Jižním Vietnamu a pokračovala v oblastech Kambodži a Laosu.

Ženevskou konvenci z roku 1954, která oddělila Severní Vietnam od Jižního 17. rovnoběžkou, odmítal americký prezident Eisenhower. Ten zformuloval z obavy před komunistickým vlivem Severního Vietnamu teorii domina. Washington se v případě pádu saigonské vlády obával „dominového efektu“, kdy by pod vládu komunistů padly další země jihovýchodní Asie.¹⁴

Na jedné straně konfliktu tak stála koalice USA a Jižního Vietnamu, podporovaná menšími kontingenty ze zemí SEATO, na straně druhé pak aliance Severního Vietnamu a Národní fronty osvobození jižního Vietnamu, podporovaná vojenskou pomocí SSSR a Číny, přestože tyto velmoci přímo do dění nezasahovaly.

Prezident Kennedy považoval Vietnamskou válku za prvořadou a největší prioritu, z Jižního Vietnamu chtěl vybudovat pevnost proti komunismu. V roce 1960 vyslal proto do Jižního Vietnamu 2 000 vojenských poradců a začátkem roku 1961 400 speciálně vycvičených vojáků. Ti měli vést výcvik jižních Vietnamců v boji proti povstalcům. Kennedy dal také souhlas s bombardováním Severního Vietnamu.

Ameriku vtáhl naplno do Vietnamské války až L. Johnson, který se po vraždě Kennedyho stal novým americkým prezidentem. Vietkong v té době kontroloval velkou část Jižního Vietnamu. Převládalo mínění, že zásah amerických jednotek je nevyhnutelný, avšak neměl vyprovokovat přímý zásah SSSR a Číny. Johnson si to velice dobře uvědomoval.

30. července 1964 proběhla tajná akce jihovietnamského komanda, která byla

---

¹⁴ LUNÁK, P. Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha, 1997, s. 202-203

zaměřena na zničení radarových stanic poblíž pobřeží Severního Vietnamu. V oblasti se vyskytoval i hlídkující americký torpédoborec Maddox, který napadly v Tonkinském zálivu tři torpédové čluny severovietnamského námořnictva, pokládající ho za jihovietnamskou loď.

Prezident Johnson se chopil příležitosti, situaci podle potřeby přibarvil. Použil nedorozumění a lež, aby přesvědčil Kongres o agresi Severního Vietnamu. Výsledkem bylo schválení tzv. „rezoluce o Tonkinském zálivu“, která prezidenta opravňovala k použití síly na pomoc obraně svobody kteréhokoliv státu SEATO.

V lednu a v březnu 1965 schválil Johnson operaci Rolling Tunder, systematické bombardování Severního Vietnamu. V další fázi poslal do Vietnamu 3500 mariňáků. Nálety pokračovaly s přestávkami až do roku 1973. Bombardována byla hlavně Ho-Či Minova stezka, která zabezpečovala zásobení Vietkongu.

Po období krátkého příměří, začala současně s novým americkým prezidentem R. Nixonem nová ofenzíva. Válka se v roce 1970 rozšířila do pohraničních oblastí Kambodže a roku 1972 do Laosu. S každým dalším bombardováním narůstaly americké protesty proti válce.

Poslední tři roky války pokračovalo stahování amerických vojsk, která již neprováděla žádné větší akce. Mírové rozhovory pokračovaly i přesto, že bylo zřejmé, že Američané opustí jižní Vietnam tak jako tak. 27. ledna 1973 byla podepsána dohoda o ukončení války a obnovení míru ve Vietnamu. Vietkong přesto nadále prováděl teroristické útoky. Válka pokračovala, ale bez účasti USA a ostatních spojenců. Skončila v dubnu 1975, kdy byl během měsíce jižní Vietnam „osvobozen“ komunisty.

Válka byla vedena na obou stranách s velikou krutostí. Kromě mnoha vojenských cílů bombardovala americká vojska i nemocnice. Docházelo také k masakrům civilního obyvatelstva. Ještě mnohem rozsáhlejší byly masakry prováděné Vitkongem na vlastním obyvatelstvu.

Válka ve svém důsledku zničila životní prostředí a zdraví vietnamských obyvatel, ale i amerických vojáků na dlouhou dobu. USA použily proti rostlinným porostům napalмовé pumy, velmi silný jed, který způsobuje rakovinu a poškozujе dědičný materiál.

Myslím si, že mezi hlavní obavy Američanů, týkající se vlivu komunismu ve Vietnamu, patřila obava z těsných ekonomických vztahů mezi SSSR a jeho satelity. Státy sovětského bloku omezovaly obchodování se Západem jen na nezbytné minimum. Washington se obával, že Vietnam odstartuje domino efekt

ve zbytku jihovýchodní Asie, která představuje především obrovský trh a cestu do Perského zálivu.

10 Bezpečnost a spolupráce v Evropě

Začátkem 70. let byl SSSR na vrcholu své moci, představoval sílu, která byla Západem respektována. USA oslabila válka v Indočíně, navíc americkou aktivitu paralyzoval vietnamský syndrom a militantní část sovětské elity navrhovala této skutečnosti využít k „definitivnímu zúčtování s imperialismem“. L. I. Brežněv usiloval o obecné uznání impéria a jeho stabilizaci. Brežněv pokládal stabilitu, pod kterou si představoval nehybnost v politice, za nejdůležitější úkol své vlády. U moci se držel poměrně dlouho, neboť slíbil definitivu vysokým stranickým kádrům a svůj slib také dokázal splnit.¹⁵ V roce 1973 si Brežněv upevnil své postavení v Kremlu, vyměnil členy politického byra a ke konci roku 1973 byla již většina grémia pro pokračování „détente“. Politická koncepce uvolnění směřovala k potvrzení územních změn v Evropě po druhé světové válce.

Od počátku 70. let modernizoval SSSR svůj raketový a jaderný potenciál. Zastaralé rakety středního doletu byly nahrazeny novým typem SS-20. Jednání SSSR, které bylo v rozporu s politikou détente a porušením kontinentální rovnováhy sil, znepokojilo západní politiky. Účinnou reakcí na reálnou hrozbu SS-20 mohly být americké rakety s plochou dráhou letu. Američané však s jejich instalací v zemích Severoatlantické koalice příliš nespíchali, výsledkem byla všeobecná skepse ohledně ochoty USA dostát svým bezpečnostním závazkům. Odpovědí ze strany USA byl příslib výroby neutronové bomby. Následovala však nečekaná vlna odporu domácí i světové veřejnosti, v dubnu 1978 byl zastaven vývoj a výroba bomby.

Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě se konala od 30. července do 1. srpna 1975 v Helsinkách. Zúčastnilo se jí 33 nejvyšších představitelů států a vlád Evropy, USA a Kanady. Úplné shody bylo dosaženo pouze v oblasti obchodní, technologické a průmyslové spolupráce. SSSR měl námitky k principům mezinárodní spolupráce a především zásadám humanitární spolupráce, dodržování lidských práv, svobodné výměně informací. Nakonec však Brežněv podepsal závěrečný akt v původní podobě. Základními myšlenkami dokumentu byly svrchovaná rovnost

---

¹⁵ ZEMAN, Z. Vzestup a pád komunistické Evropy. Praha, 1998, s.242

států, zdržení se hrozby silou nebo použití síly, neporušitelnost hranic, územní celistvost, nevměšování do vnitřních záležitostí, respektování lidských práv a svobod.

Výsledek antilských rozhovorů z ledna 1979, kterých se zúčastnil J. Carter se svými koaličními kolegy, spočíval v přijetí tzv. dvoukolejného řešení. V případě selhání jednání se SSSR měly USA rozmístit na druhém břehu Atlantiku rakety s plochou dráhou letu typu Tomahawk a modernizované balistické střely Pershing II. Přestože Brežněv nabídl kompromis, schválila dvoukolejnou variantu obnovy evropské rovnováhy Bruselská schůzka představitelů Severoatlantické smlouvy v prosinci 1979.

Koncem 70. let skončil politický vzestup Brežněvova režimu. SSSR postupně zaostával za novým hospodářským rozmachem Západu, začal se propadat ekonomicky, demograficky, ekologicky a morálně. Vrcholila celková krize neostalinského systému.

Reakcí Moskvy na monopol atomové bomby Spojených států byl návrh rezoluce o všeobecném zákazu jaderných zbraní v prosinci 1945. Přes svou iniciativu zahájili Sověti v této době svůj nukleární program.

Jsem přesvědčen, že v atmosféře začínající studené války a za existence monopolu jaderné zbraně v rukou USA, nemohlo dojít k jakékoliv dohodě.

K hledání přijatelných kompromisů, které by snížily riziko nukleární války, přinutila jaderné mocnosti až hrozba vzájemného zničení. Výsledkem bylo prosazení koncepce vzájemné zdrženlivosti. 5. srpna 1963 podepsali ministři zahraničí SSSR, USA a Velké Británie „Smlouvu o zákazu pokusů s jadernými zbraněmi v ovzduší, kosmickém prostoru a pod vodou“. Smlouva měla časově neomezenou platnost a byla postupně doplněna dalšími dohodami.

V atmosféře politiky uvolnění uzavřely společně USA a SSSR v roce 1974 „Smlouvu o omezení podzemních jaderných zkoušek“. Na rozdíl od ostatní sovětské iniciativy, která měla pouze propagandistický charakter se staly tyto smluvní závazky součástí mezinárodního právního systému.

Neoddělitelnou součástí odzbrojovacích programů bylo jednání o omezení strategických útočných zbraní, které se v rámci americko-sovětských rozhovorů rozvíjelo od listopadu 1969. 26. května 1972 byla v Moskvě podepsána „Dočasná dohoda o některých opatřeních omezení strategických útočných zbraní, SALT 1, také „Smlouva o omezení systému protiraketové obrany“. Obě supervelmoci tak na sebe vzaly závazek, že od 1. července 1972 nebudou budovat nová odpalovací zařízení pro mezikontinentální balistické střely.

Na SALT 1 navázala jednání vztahující se k SALT 2. „Smlouva o omezení strategických útočných zbraní“, SALT 2, byla podepsána ve Vídni 18. června 1979, Brežněvem a Carterem. Společně bylo ve Vídni podepsáno i „Prohlášení o zásadách a hlavních směrech budoucího sovětsko-amerického jednání o omezení strategických zbraní“. Obě vlády tak prokázaly snahu pokračovat v odzbrojovacím jednání ve smyslu přípravy smlouvy SALT 3. Po sovětské invazi do Afghánistánu odmítl kongres USA v létě roku 1980 smlouvu SALT 2 ratifikovat. Americko-sovětské rozhovory o snížení počtu strategických zbraní byly obnoveny až v červenci 1982. Finální dohoda byla podepsána M. Gorbačovem a G. Bushem v červenci 1991. Po rozpadu SSSR byla v lednu 1993 v Moskvě podepsána mezi Ruskem a USA nová smlouva START II., která na obou stranách výrazně omezila počty jaderných nosičů.

Rozhovory o kontrole a omezení vojenské výzbroje probíhaly v rozmezí let 1986-1989 ve Vídni. Výsledkem bylo podepsání „Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě“ představiteli Severoatlantické smlouvy a Varšavského paktu v listopadu 1990.

11 Válka v Afghánistánu

Válka v Afghánistánu patří k významným událostem studené války a spolu s ostatními konflikty zásadním způsobem přispěla k růstu moci ozbrojených radikálních islamistů ve střední Asii. Někdy je označována jako sovětský Vietnam, zejména díky veškerým nákladům, které nakonec nevedly z hlediska SSSR k úspěšnému konci. Tento vojenský neúspěch je jedním z faktorů v rozpadu sovětské moci a následného kolapsu SSSR v roce 1991.

Válka představovala konflikt probíhající v letech 1979-1989 jako součást občanské války mezi afghánskými komunisty podporovanými Sovětským svazem na jedné straně, a mudžáhidy, usilujícími o jejich svržení, na straně druhé. Záminkou invaze sovětské armády, která se uskutečnila v prosinci 1979, byla údajná žádost afghánských vládních představitelů, ale zároveň dřívější sovětsko-afghánská Dohoda o spolupráci, přátelství a dobrém sousedství. Skutečnou příčinou však byly boje uvnitř vládnoucí marxistické Lidově-demokratické strany Afghánistánu a úspěchy povstalců podporované Pákistánem a Spojenými státy, které ohrožovaly zájmy SSSR v oblasti. V úplném počátku zastřelily sovětské speciální jednotky afghánského prezidenta Amína a na jeho místo byl dosazen dosavadní velvyslanec v Československu B. Karmal.

Jsem přesvědčen, že SSSR nebyl zásadně nakloněn Amínově politice. Nebylo ho možno kontrolovat a tak logicky vznikla obava, aby se v zájmu udržení moci neobrátil proti SSSR. Karmal byl naopak ochoten výměnou za vojenskou a hospodářskou pomoc ze SSSR vykonávat jeho politiku. Stabilita země měla být přitom zajištěna obsazením velkých měst a jiných strategických bodů armádou SSSR.

Protisovětské jednotky mudžahedínů byly od vypuknutí bojů vyzbrojovány a cvičeny agenty CIA. Bylo vybudováno několik výcvikových táborů, hlavní z nich byl nazván Al-Kajdá. Ze Spojených států přicházel materiál a peníze za 3, 2 mld USD. V době nejvyšších dodávek to představovalo až 65 000 tun zbraní ročně.¹⁶

Původní Brežněvovy představy o krátkém trvání vojenské operace se nesplnily. Karmal neměl v zemi žádnou podporu, rychle se šířila povstání v zemi, omezený kontingent sovětské armády byl vtažen do přímého střetu s mudžahedíny.

Vpádem do Afghánistánu porušil Sovětský svaz rámec politiky détente. Americký prezident Carter byl šokován a charakterizoval sovětský útok jako další pokus o rozšíření komunistického vlivu ve třetím světě. Pro USA tak začala další fáze studené války a již 28. prosince 1979 zahájily konzultace o odvetných opatřeních. V lednu 1980 uvalily USA embargo na vývoz moderních technologií a obilovin do SSSR, naznačily možnou revizi smlouvy SALT 2 i případný bojkot nadcházejících olympijských her v Moskvě. Tyto sankce se však nesetkaly s pochopením v západní Evropě, která je přijala přinejmenším rozpačitě.

Válka v Afghánistánu prohloubila systémovou krizi sovětského režimu. Odčerpala velké množství zdrojů hospodářského růstu a vyostřila vztah mezi vládnoucí elitou a jejími kritiky. Sovětské politické vedení podcenilo specifiku problému a bylo vtaženo do konfliktu, ve kterém intervent neměl šanci na úspěch. Bezvýchodnou situaci pro sovětskou armádu vytvořily společně horský terén, bojovnost kmenů i americká podpora mudžáhidů. Záhy sovětské vedení prezidenta Gorbačova dospělo k poznání nutného ukončení vojenské angažovanosti v Afghánistánu. Poslední sovětské jednotky opustily zemi 15. února 1989.

Válka v Afghánistánu znamenala pro SSSR zdrcující táhlý konflikt, jakým byl pro USA Vietnam. Afghánistán nebyl nikdy dobyt a sovětská intervence byla ve svém důsledku neúspěšná. Paradoxem je, že podpora ze strany USA proti SSSR se v následujících letech a hlavně 11. září 2001 otočila

---

¹⁶ Válka v Afghánistánu. Dostupné z http://www.valka.cz/clanek_10679.html

proti nim. Byli to právě agenti CIA, kteří založili výcvikové tábory Al -Kajdy.

12 Na sklonku studené války

12.1 Říše zla

V roce 1980 byl prezidentem USA zvolen bývalý filmový a televizní herec R. W. Reagan. S převahou vyhrál i další volby v roce 1984.

Domnívám se, že Reaganovi hodně pomohla skutečnost, že jeho první prezidentské období probíhalo v období mírného hospodářského vzestupu, podporovaného vládními rozpočtovými stimuly. Důrazně se stavěl proti komunistickým revoltám ve Střední Americe, neboť se obával ohrožení bezpečnosti v režii USA na celé západní polokouli. Rozsáhlým zbrojním programem vytvořil podmínky pro pozdější zhroucení sovětské ekonomiky, která neunesla tempo tohoto vojenského soupeření.

V zahraniční politice směrem k Moskvě ukončil Reagan dosavadní politickou koncepci „uvolňování“. K tomuto postoji přispěla sovětská intervence v Afghánistánu. Byl odhodlán zastavit další mocenskou expanzi ruského impéria, které nazval „říší zla“. Nová administrativa byla připravena obnovit odzbrojovací rozhovory se Sověty až po rozmístění střel Pershing II v západní Evropě, což vyvolalo v roce 1981 obrovskou vlnu protestů. USA poté souhlasily s novým kolem ženevské konference. V oblasti zbrojního programu USA prosazovaly nulovou variantu, kdy likvidace sovětských raket SS-20 měla být podmíněna závazkem USA zastavit připravované umístění nových systémů středního doletu na evropské půdě. Moskva však tuto variantu odmítla.

V březnu roku 1983 odstartoval prezident Reagan nové zbrojní závody. Představil světu program, který předpokládal ničení balistických střel protivníka v kosmickém prostoru. Projekt „hvězdných válek“ byl založen na vysoké vědecké a technologické úrovni amerického zbrojního průmyslu. Moskva byla touto skutečností šokována. Sovětská ekonomika byla silně narušená a hlavně nevykonná. Nemohla odpovídajícím způsobem reagovat na iniciativu USA. Reaganova zbrojní aktivita tak výrazně přispěla k totálnímu selhání sovětského hospodářského systému.

Na sklonku roku 1982 zemřel Brežněv. Po J. Andropovi a K. Černěnkovi usedl na sovětský trůn v březnu 1985 M. Gorbačov.

Myslím si, že Gorbačov měl velice těžkou a nezáviděníhodnou pozici. Neefektivním průmysl, silně zaostalé zemědělství, nenapravitelné ekologické katastrofy a byrokratické rysy vládnoucí vrstvy způsobily, že SSSR klesl v mnoha oblastech na úroveň rozvojové země. Stále však zůstal obávanou jadernou mocností, ale s nízkou životní úrovní většiny obyvatelstva.

Gorbačov prosazoval „perestrojku-přestavbu“, jejímž smyslem mělo být zastavení stagnace pomocí řady reforem, včetně částečné změny politického systému. Do stále širší oblasti společenského dění zasahoval často používaný termín „glasnost“, neboli otevřenost, kritičnost. Úsilí bylo často ovlivněno velkou pasivitou a nedůvěrou veřejnosti a zejména odporem starých nomenklaturních struktur.

V oblasti zahraniční politiky prosazoval Gorbačov zásady evropské bezpečnosti a snížení napětí mezi velmocemi, což se konkrétně projevilo oteplením americko-sovětských vztahů. Od summitu v Reykjavíku v říjnu 1986 byla postupně nalezena cesta k dohodě o raketách středního doletu. V prosinci 1987 byla ve Washingtonu oběma státníky podepsána „Smlouva o likvidaci raket středního doletu“. Jednalo se o stažení raket SS-20 a Pershingů II z Evropy.

V červenci 1988 vystoupil Gorbačov ve Štrasburku na půdě Evropského parlamentu. Zde odmítl doktrínu o omezené státní suverenitě socialistických zemí. Satelitní režimy tak ztratily sovětskou podporu a tím došlo k jejich oslabení.

V roce 1989 se zhroutily komunistické režimy v zemích sovětského bloku. V červenci 1989 na zasedání nejvyšších představitelů Varšavské smlouvy v Bukurešti prosadila sovětská delegace do závěrečné rezoluce odmítnutí Brežněvovy doktríny. Symbolickým koncem studené války se stal pád berlínské zdi 9. listopadu 1989.

Jedním z posledních činů SSSR byla „Smlouva 2 + 4“, kterou 12. září 1990 podepsali v Moskvě ministři zahraničí čtyř velmocí a obou německých států. Tím byly vytvořeny mezinárodně právní předpoklady pro sjednocení Německa, ke kterému došlo 3. října 1990. NDR se tak oficiálně připojila ke Spolkové republice Německo.

12. 2 Rozpad SSSR

Sovětský svaz soupeřil s USA v kosmickém výzkumu, ideologicky a nepřímo vojensky, podporou svých spojenců. Svět se tak stal bipolárním, vznikly dvě sféry vlivu, sovětská a americká.

V tomto boji byl SSSR ekonomicky postupně vyčerpán. Hospodářský růst nedosáhl takových rozměrů, jak tomu bylo v USA. Vrchol nastal v 80. letech, kdy prezident R. Reagan donutil politikou cíleného zbrojení Sovětský svaz vynakládat na zbrojení velkou část hrubého domácího produktu země. To se následně projevilo ekonomickým poklesem. V této době zasáhla zemi také Černobylská havárie, která byla důkazem neschopnosti a nepřipravenosti čelit události takového rozsahu. Místo podporovaného budování komunismu se začalo ukazovat na omyly a přehmaty. Sovětská vláda si tak zkomplikovala situaci a spolu s klesající hospodářskou výkonností se zvýšila nespokojenost. Náboženské, národnostní a sociální nepokoje přerostly do neřešitelných mezí.

O nové podobě sovětského státu se rozhodovalo na jaře. Svazová smlouva stále ještě ponechávala společnou obranu, finance, hospodářství a zahraniční politiku, ale již přenášela část pravomocí na jednotlivé republiky.

Krátce před podpisem smlouvy 19. srpna 1991 se skupina neostaliništů pokusila o státní převrat, který nakonec ztroskotal. M. Gorbačov, který se nedokázal odpoutat od strany, byl nucen odstoupit a strana ve své původní podobě byla zakázána. Iniciativu převzal B. Jelcin, který prakticky legalizoval postupující rozklad SSSR.

7. prosince 1991 byla podepsána dohoda o ukončení existence Sovětského svazu. Všechny bývalé republiky, kromě pobaltských republik a Gruzie, vstoupily do nově vzniklého Společenství nezávislých států.

Oficiálně zanikl SSSR o půlnoci 31. prosince 1991, současně s postupným vývojem v SSSR se na konci roku 1990 definitivně rozložila i Rada vzájemné hospodářské pomoci. Varšavská smlouva byla rozpuštěna 1. července 1991.

Podle mého názoru byl rozpad SSSR nevyhnutelným koncem nedokonalého systému politických a ekonomických reforem, které SSSR zcela vyčerpaly a přivedly do země bídu, namísto slibovaného blahobytu. SSSR nikdy nemohl porazit na hospodářské úrovni USA, které se staly po rozpadu SSSR velmocí číslo jedna. Ovšem nezávislost nepřinesla nástupnickým státům okamžité řešení jejich hospodářských a sociálních problémů, ale již existující krize byla umocněna nutnou restrukturalizací vnitřních i zahraničních trhů, národnostními konflikty a explozí organizovaného zločinu. Navíc část ruské elity nepřestala snít o obnově impéria.

13 Československo – most mezi Východem a Západem

Jak říkal Jan Masaryk, být mostem mezi Východem a Západem není snadné, neboť „v době míru je to prostor, kde je zácpa, a v době války je to první věc, která se zlikviduje“.¹⁷

13. 1 Poválečné naděje

Poválečné období bylo charakterizováno především iluzemi a pochybnostmi. Obnovené Československo se cítilo být celkem schopným vytvářet vlastní politický systém v blízkém vztahu s mocným sovětským sousedem a věřilo v úlohu „mostu“ mezi Východem a Západem. Ani mohutný nástup komunistické strany nevyhlížel tak nepřírozeně.

Myslím si, že nástupu komunistické strany nebyla věnována náležitá pozornost proto, že i před válkou byla druhou až třetí nejsilnější stranou. Málokdo si však připouštěl, že válka změnila územní rozsah republiky, ústavní a správní systém i vztahy jednotlivých národností, politická kultura byla tedy ve skutečnosti jiná než za první republiky.

Základy nového politického řádu položil Košický vládní program, schválený prezidentem Benešem 4. dubna 1945. Jeho jádro připravila komunistická strana, která v tomto systému zaujala silné postavení. Princip vlády Národní fronty prakticky znamenal legalizaci pouze šesti velkých politických stran, které měly působit v koalici – možnost přejít do opozice neexistovala. Nová podoba místní správy vycházela ze zřízení národních výborů, přičemž komunisté v nich převzali navzdory dohodám třetinu míst a ve většině navíc předsednické křeslo.

Utváření nové politické reality bylo spojeno s hlubokou proměnou národnostně-sociálních základů společnosti. Mezi základní tři faktory patřil odsun Němců z Československa, podoba vyrovnání se s kolaborací a formulace československého vztahu.

Uplatnění odsunu jako řešení vycházelo z iniciativy domácího odboje, exilové politiky i ze souhlasu velmocí. V praxi byl uplatněn tzv. princip kolektivní viny. Chování vůči občanům německé národnosti po konci války mělo často charakter msty, a to i ze strany státem organizovaných složek. Až po Postupimské konferenci, požadující respektování alespoň některých lidských práv, začal “řízený odsun”.

---

¹⁷ FUTURE, J. Americký přítel. Praha, 2006, s. 69

Celkem z Československa uprchlo, nedobrovolně odešlo nebo bylo vystěhováno kolem tří milionů Němců. Odsun se stal trvalým tématem českého historického a politického myšlení a dodnes ovlivňuje českou zahraniční politiku ve vztahu k německy mluvícím zemím.

Domnívám se, že se často obětmi této msty vůči německému obyvatelstvu nestali skuteční viníci předchozího násilí, neboť ti včas hledali cestu k záchraně. Na základě prezidentských dekretů byla Němcům a Maďarům upřena celá řada práv, zabaven prakticky veškerý majetek a jako státně nespolehliví byli postupně internováni.

Retribuční soudnictví, které se zabývalo otázkou kolaborace a velmi často sloužilo k vyřizování politických účtů, odsoudilo desetitisíce osob, z toho několik stovek k trestu smrti.

Na Slovensku měla velkou podporu idea jednotného československého národa. Společnému postupu demokratických sil však bránila vzájemná nedůvěra českých a slovenských politiků a kompetenční spory. Naproti tomu KSČ a KSS tvořily v podstatě jeden celek, což umožňovalo účinněji prosazovat vlastní řešení.

V roce 1947 se začaly v Československu projevovat dopady poválečných změn. Patrné bylo především rostoucí pronikání komunistických praktik do každodenního chodu státu. Migrační vlna, spojená s přesunem německého obyvatelstva a následným osídlováním vyklizených oblastí, změnila sociální rozvrstvení a politické preference.

Důsledkem příchodu nových osadníků byla skutečnost, že neobdělávaná krajina pustla, značná část kulturních památek byla zplundrována, rozkradena, celá městečka a vesnice zcela zmizely nebo je dnes připomínají jen zbytky základů.

Komunistická propaganda přitom stále zdůrazňovala sovětskou podporu odsunu a význam Rudé armády jako garanta proti návratu Němců. Tímto způsobem byla v pohraničí vytvořena živná půda pro sympatie s komunisty.

Nechyběla ani zásadní pozemková reforma, vycházející z přerozdělování zkonfiskované zemědělské půdy. Právě venkov se často stal voličskou základnou pro KSČ, která nešetřila falešnými sliby o zachování soukromého hospodaření. Změny ve vlastnických vztazích přineslo znárodnění v průmyslu a bankovníctví, které vycházelo z prezidentských dekretů z října 1945.

Stejně jako v celé střední a východní Evropě se československá zahraniční politika nadále držela sovětských stanovisek. Proto také odmítnutí Marshallova plánu

v létě 1947 bylo ve své podstatě pouze a jen logickým vyústěním politiky nastolené již za 2. světové války.

Demokratičtí politikové v Československu doufali, že neúspěchy hospodářské politiky povedou k odlivu příznivců KSČ. Ale první poválečné volby v květnu 1946 skončily komunistickým vítězstvím. Předsedou nové vlády se stal K. Gottwald. Mezitím na Slovensku zvítězila ve volbách Demokratická strana. Toto vítězství znamenalo určitou naději pro ty, kteří vzdorovali komunistickému tlaku. KSČ a KSS s podporou prokomunistických složek Státní bezpečnosti rozpoutaly v létě 1947 propagandisticko-policejní kampaň, v níž obvinily politiky Demokratické strany ze snahy o rozbití Československa.

Politický systém třetí republiky se stal vinou komunistů nefunkčním. Spory ve vládě, vyplývající z komunistické neústupnosti, signalizovaly blížící se střet. Dílčí konflikty byly maskovány navenek stavěnou jednotou. Hospodářské potíže zdůraznila neúroda z léta 1947, ale politickou krizi nevyvolala. Zřejmý byl tlak na sjednocování masových organizací i spolkového života. Málokdo si však uvědomoval, jak snadno může být tato situace zneužita komunisty.

13. 2 Únor 1948

Otevřený střet v únoru 1948, který byl důsledkem dosavadního napětí, vyústil v komunistické převzetí absolutní moci. Krizi odstartovalo 20. února dvanáct členů vlády za demokratické strany podáním demise. Komunisté výzvu s nadšením a velice rádi přijali.

Myslím si, že demise ministrů měla pouze demonstrovat jejich odhodlání neustupovat komunistům. Chybou však bylo, že si nepřipravili podmínky pro úspěšnost celé akce ani získáním partnerů, ani jasnou dohodou s prezidentem.

Následující dny probíhal cílený nátlak na prezidenta Beneše, aby demisi přijal a umožnil Gottwaldovi sestavit komunistům loajální vládu. Moc se přebírala generálně a na všech úrovních. KSČ se pasovala na zástupce „vůle lidu“. Demise byla přijata prezidentem 25. února 1948, Gottwald byl ponechán v čele vlády. Během několika dní se stávající systém Národní fronty i ústavní pořádek fakticky rozpadly. Benešovo přijetí demise bylo sice navenek ústavním řešením, ale vynuceným neústavními prostředky.

25. únor 1948 představuje klíčové datum na komunistické cestě k moci. Do této doby jednání komunistů omezovaly koaliční ohledy a demokratická pravidla,

nyní se nemuseli ohlížet prakticky na nic. Únorové události jednoznačně plně zaskočily i demokratický Západ. Staly se tak symbolem dotvoření sovětského bloku, i když ten se v roce 1949 ještě rozrostl o NDR.

Podle mého názoru bylo v roce 1948 již příliš pozdě na odvrácení moci komunistů. Myslím si, že obrana měla začít mnohem dříve, kdy bylo třeba formulovat pravidla poválečného systému a především využít k odporu vhodnější příležitosti, podpořené spoluprací všech demokratických sil.

Vývoj po únorovém převratu se výrazně nelišil od dění v celém východním bloku. Jedním ze základních znaků destrukce demokratického a právního řádu bylo soustředění moci do úzkého kruhu vedoucích představitelů spojené s vytvářením mocenských orgánů, dále pak centralizace, převádějící stále více pravomocí na centrální orgány.

Volby v roce 1948 se konaly podle nového volebního zákona s jednotnou kandidátkou, sestavenou KSČ, a za otevřené manipulace a zastrahování. Komunistické přebírání moci v Československu završil nástup Gottwalda do prezidentské funkce. Následující vývoj vyústil v mohutnou sociální čistku a otevřel cestu k postupu nejrůznějším kariéristům. Soudní nezávislost byla zcela zrušena, soudnictví bylo podřízeno komunistickému dozoru.

Události v Československu vyvolaly odpor části společnosti. Po únoru 1948 se zrodil tzv. třetí odboj, který sahal od násilných aktivit přes zpravodajskou činnost, poskytování necenzurovaných informací až po podporu pronásledovaných a přípravu odchodů do exilu. Odboj stál život stovky občanů, kteří zahynuli v přímém konfliktu s režimním policejním aparátem i na popravištích. V jáchymovských uranových dolech, kde se těžilo pro sovětský atomový průmysl, a dalších věznicích po celé republice živořila tehdy za nelidských podmínek podstatná část národních elit. Na represe v řadách samotné komunistické strany měla obrovský vliv přítomnost sovětských poradců.

Komunistický režim porazil přímé odpůrce během prvních pěti let. Mnoho obyvatel republiku raději opustilo. Ti v západním exilu usilovali svou politickou činností o návrat demokracie do Československa, jejich situaci však ztěžovala roztržštěnost exilových aktivit. Mimořádný význam měla snaha o prolomení informační blokády, na níž se podílely zahraniční rozhlasové stanice, například BBC, Hlas Ameriky, Rádio Vatikán a od roku 1951 Svobodná Evropa.

13. 3 Po Gottwaldově smrti

Po smrti Gottwalda v roce 1953 se komunistický režim měnil jen pozvolna. K první konfrontaci nespokojené veřejnosti se státní mocí došlo v červnu 1953. Ve více než stovce závodů propukly protestní stávky, které v Plzni vyústily v rozsáhlé pouliční demonstrace dělníků Škodových závodů proti existujícímu režimu. Příčinou těchto nepokojů byla měnová reforma a zvýšení cen potravin. Stranické vedení Novotného vyhrocenou situaci silou a následnou represí zvládlo, nadále však odmítalo diskuzi o reformě politického systému založeného na mocenském monopolu komunistické strany.

Domnívám se, že občané byli právem znepokojeni, protože reforma znehodnotila jejich stále rostoucí úspory, navíc byla vyhlášena navzdory dřívějším prezidentovým ujištěním, že v žádném případě nehrozí.

Na 20. sjezdu KSSS v roce 1956 sice byly odsouzeny stalinské zločiny, veřejně se však o těchto informacích nediskutovalo. Začátek pádu Stalinova kultu se promítl do podoby II. sjezdu Svazu československých spisovatelů v dubnu 1956. Několik autorů zde vystoupilo na obranu svobodné tvorby, s kritikou podřízenosti literatury ideologickým a propagandistickým požadavkům.

Ve srovnání s ostatními státy východního bloku byl v Československu uskutečněn nejrychlejší a nejúplnější přechod ke státnímu monopolu. Kolektivizace byla v podstatě ukončena do roku 1960, skončil i proces likvidace drobného soukromého podnikání. Dokladem tvrdého postupu byl vysoký počet obětí politických procesů, uskutečnila se nová vlna čistek ve státní správě. Byla doprovázena zesílenou ateizací společnosti a další perzekucí věřících.

Do 60. let vstupovalo Československo jako stabilizovaný sovětský satelit, v čele s A. Novotným. Byl změněn název státu na Československá socialistická republika, zaveden státní znak s rudou hvězdou a jeho slovenská část byla zásadně přetvořena. Nová ústava zakotvila vedoucí úlohu komunistické strany, prohlásila marxismus-leninismus za státní ideologii a silně omezila pravomoci Slovenské národní rady. Vedení KSČ v roce 1960 sebevědomě deklarovalo, že socialismus v Československu „zvítězil“.

Vstup Československa do éry socialismu byl doprovázen rozpory a potížemi. Nedařilo se plnit cíle pětiletých hospodářských plánů, národní důchod opět klesal, nároky společnosti naproti tomu neustále rostly. Navíc do společenského povědomí pronikaly poznatky o západním hospodářském zázraku.

Jedním ze znaků této doby byla organizovaná turistika. Skepsi nevyvolávaly jen návštěvy Západu, ale stačilo jen vycestovat do Jugoslávie. Obyvatelstvo tak bylo přímo konfrontováno se západním způsobem života.

Potlačení maďarského povstání i částečná informovanost o pozadí politických procesů vnesly pochybnosti o stávajícím politickém modelu i mezi některé členy komunistické strany, zejména v intelektuálních kruzích. Režim nemohl zároveň neustále odkládat otevření otázky masové represe 50. let. Bylo třeba pojmenovat viníky a rehabilitovat podle sovětského vzoru alespoň nějaké oběti. Rehabilitací se vrátil do politického života G. Husák, který se stal symbolem slovenské kritiky Novotného režimu.

Přímá a celospolečenská oponentura režimu nebyla možná, lidé odsouzení v nových politických procesech se počítali na stovky, přestože byly konány s minimální publicitou.

Zatímco sociálně-ekonomický vývoj směřoval ke stagnaci a zaostávání za Západem, týkal se často používaný termín „zlatá šedesátá“ především kultury. Východiskem stagnace měla být zásadní ekonomická reforma zavádějící některé prvky tržního hospodářství, to však nebylo vzhledem k Novotného ideologickým námitkám i obavám z případného neúspěchu a dalšího zhoršení situace akceptováno.

13. 4 Pražské jaro

Krise se naplno projevila při zasedání ÚV KSČ na konci roku 1967, kdy oponentní proud uvnitř KSČ prosadil požadavek odchodu Novotného z funkce prvního tajemníka. Brežněv doufal, že nové vedení projeví ve vztahu k SSSR více ochoty. Trvalo ještě nějaký čas, než si Kreml uvědomil, že československá reforma je více než vytlačování Novotného garnitury z jejích pozic.

V lednu 1968 nahradil Novotného A. Dubček. Veřejnost neočekávala od výměny na čele KSČ příliš mnoho. Postupně se však otevřel prostor pro veřejnou kritiku dosavadního režimu. Veřejnost prostřednictvím denního tisku, občanským sdružováním a manifestačními vystoupeními rychle prolomila informační monopol KSČ a sama prezentovala své požadavky a představy. Důležitý byl především pocit vytváření nového společenského systému, označovaného jako „socialismus s lidskou tváří“.

V březnu 1968 Novotného vystřídal v prezidentském úřadu L. Svoboda, v dubnu 1968 došlo k rekonstrukci vlády, která získala podstatně větší volnost

v rozhodování. Během několika měsíců byl připraven zákon o rehabilitacích obětí násilí, byl otevřen prostor pro občanské sdružování i svobodnější činnost církví. Stranické vedení si uvědomovalo, že tyto pokusy ohrožují základní principy komunistického vládnutí.

Nesouhlas se situací v Československu vyjádřily státy východního bloku na schůzce států Varšavské smlouvy v březnu 1968 v Drážďanech, kdy označily vývoj v Československu za kontrarevoluci. Tisk sousedních států zahájil současně propagandistickou kampaň o kontrarevoluci a ohrožení socialismu. Západ akceptoval Brežněvovu doktrínu o „omezené suverenitě“ států socialistického bloku, které se nesmějí protivit sovětské vůli.¹⁸

Sovětské vedení se podle mého názoru domnívalo, že toto varování přesvědčí Dubčeka o potřebě zastavit prováděné změny. Po návštěvě čelných představitelů KSČ v Moskvě však zjistilo, jak se ve svých prognózách mýlilo.

Proslulým se stal text L. Vaculíka Dva tisíce slov, který varoval před oslabením angažovanosti občanů a vyzval ke konkrétní kontrole moci. Vedení KSČ navíc odmítlo svou účast na dalším společném zasedání Varšavské smlouvy v polovině července, neboť se obávalo své kritiky. Debata na schůzce se již vedla s nutností nasadit proti Československu vojska. Dne 18. srpna 1968 schválilo pět států Varšavské smlouvy obsazení Československa svými vojsky. Přestože hrozba vojenského zásahu znepokojovala veřejnost, nebyla brána vážně.

Armády Sovětského svazu, Maďarska, Bulharska, Polska a NDR zahájily v noci z 20. na 21. srpen 1968 operaci, která vyústila v úplnou okupaci Československa. Československá armáda dostala rozkaz neklást odpor.

Na okupaci se nepodílelo Rumunsko, které navzdory svému členství Ve Varšavské smlouvě nebylo zváno na jednání a informováno.

Záměry okupačních zemí se nedařilo od počátku jednoduše realizovat. Všechny další snahy ovládnout veřejný prostor paralyzoval nenásilný odpor obyvatelstva. I přes vojenské zásahy ovládla ulice i média spontánní protiokupační vystoupení. O dalším postupu SSSR se rozhodlo v Moskvě. Moskevský protokol z 26. srpna 1968 zahájil normalizaci poměrů v Československu.

Jsem přesvědčen, že protokol připravil prostor pro legalizaci pobytu sovětské armády v Československu, učinil z okupace záležitost východního

---

¹⁸ CUHRA, J. České země v Evropských dějinách. Praha, 2006, s. 243

bloku a směřoval k totálnímu potlačení reforem.

Pravý obsah dohody se společnost ve skutečnosti nedozvěděla, politici pokračovali po návratu domů v politice iluzí a zastírání. Další půlrok je charakterizován postupným oslabováním společenského odporu, střety policie s občany, odmítajícími okupaci a její následky, a veřejnými vystoupeními protisovětských kolaborantů. Obnovena byla i cenzura medií. V dubnu 1969 nahradil Dubčeka ve funkci prvního tajemníka KSČ G. Husák a na dalších 20 let se stal hlavním symbolem pookupační reality.

Projevem Husákova odhodlání byl srpen 1969, kdy při prvním výročí okupace podpořil nejradikálnější opatření k potlačení demonstrací. Husákův režim realizoval neúprosnou čistku ve státním aparátu a v jednotlivých stranických, ale také společenských organizacích. Komunistickou stranu tak opustilo 400 000 členů, čistka však nesměřovala pouze proti straníkům. V této situaci si většina občanů uvědomila fakt úplného konce reforem a musela zaujmout vlastní postoj. „Normalizace“ se stala každodenní realitou.

Komunistická strana prosazovala návrat k poměrům před Pražským jarem, k nesvobodě slova, pohybu i pracovních příležitostí. V srpnu 1968 a v následující době opustilo více než 90 000 obyvatel republiku, což znamenalo zpravidla ztrátu majetku a trestní stíhání ztěžující případný návrat.

Přestože režim neovládl celou společnost, myslím si, že se mu podařilo celkem úspěšně minimalizovat opoziční nebo nezávislé aktivity, zbavit je schopnosti oslovovat veřejnost a působit koordinovaně. Reformní minulost byla odsouzena, dokladem toho bylo Poučení z krizového vývoje, závazný výklad dění posledního desetiletí.

13. 5 Husákova doba

V Československu po roce 1968 došlo k aktualizaci otázky lidských práv. Sebevstřícnější západní politika nemohla přehlédnout, že násilí a potlačování lidských práv v takovéto míře nemá ve střední Evropě obdoby.

Československo bylo modelovým příkladem vývoje od détente k aktualizaci otázky lidských práv. Neochota Západu angažovat se byla v některých zemích vyvážena vstřícným přístupem k exulantům.

Kvantitativní ukazatelé růstu životní úrovně opomíjely ekonomické následky, vyhýbaly se raději západním srovnáním, průmysl zastarával a nebyl schopen

orientace na nové výrobní trendy. Husák byl v květnu 1975 zvolen prezidentem ČSSR. Proslulým se stal otevřený dopis dramatika V. Havla, v němž upozorňoval na zhoubné následky vynucené občanské pasivity. Normalizační proces měl prý lidem nabídnout sociální jistoty a mírný růst životní úrovně výměnou za vědomou pasivitu v prosazování politických svobod a za dodržování pravidel komunistického systému.

Je patrné, že Husákova sociální politika, postavena zpočátku na sovětské výpomoci, měla u značné části obyvatelstva úspěch. Výrazně tak stoupl v první polovině 70. let počet narozených dětí, tzv. Husákových dětí. Fenomémem se stal samizdat, vydávání časopisů i knih navzdory režimním zákazům, udržovaly se neformální vzdělávací programy, nezávislá kultura žila na koncertech a neoficiálních výstavách. Z pohledu režimu se i takové projevy staly politickými akty, proti kterým zasahoval. Příkladem byl tvrdý zákrok proti koncertu hudební skupiny The Plastic People of the Universe v Českých Budějovicích v roce 1974. Kriminalizace této skupiny byla jedním z podnětů k deklaraci veřejného nesouhlasu. Od tohoto úspěšného vystoupení se částečně odvinulo založení nejvýznamnější občanské iniciativy Charty 77.

Zakládající text Charty, zveřejněný v lednu 1977, požadoval respektování helsinských závazků československou vládou, veřejnou kontrolu dodržování lidských práv v zemi a dialog s mocí. Stovky prvních signatářů byli ihned vystaveny zastrašování a přímé perzekuci. Režim rozpoutal agresivní propagandistickou kampaň, v níž nutil občany k odmítnutí Charty 77, přestože většina z nich její text neznala.

Charta se stala trvalou základnou pro opoziční činnost, programově odmítala fungovat jako opozice politická. Od počátku se soustředila na vydávání prohlášení k problematickým momentům politiky režimu, navazovala kontakt s jinými opozičními aktivitami ve východním bloku, informovala o své činnosti domácí příznivce i zahraniční žurnalisty. V roce 1978 se vedle ní vytvořil Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných - VONS, zaměřený na dokumentaci policejní a soudní zvrůle.

Konec 70. let změnil dosavadní obraz Československa. Přestože počet skutečných odpůrců nebyl nijak zásadní, rozhodl se systém opakovaně k tvrdým perzekučním aktům. Ty naopak přivolávaly negativní pozornost západních médií. Značnou pozornost vzbudil zvláště politický proces s členy VONS v roce 1979, kde byl mezi odsouzenými i Havel. O přelomu 70. a 80. let se hovoří jako o dalším kole velmocenské studené války, v Československu došlo v tomto období k citelnému „ochlazení“ poměrů.

13. 6 Počátek změn

Československo od počátku 80. let respektovalo Moskvou požadovaný kurs, doprovázený tvrdými kroky ve společnosti. Režim stále více pociťoval ztrátu důvěry, zájmu a respektu u mladé generace. Stále rostoucí vědomí nesvobody bylo patrné při režimem organizované mírové kampani, v roce 1983 paradoxně posunuté k oslavě instalace sovětských raket v zemi. Moskva přesvědčovala komunistické strany, že nyní nastává „boj o mládež“. Přitom zvolené řešení, přitvrzení represe všeho nekonformního, bylo zcela kontraproduktivní.

Myslím si, že KSČ si dostatečně neuvědomovala, že Československo ve zdánlivé strnulosti a nehybnosti zdaleka neudrží přitažlivost ideologie, ale strach z represe.

Rozdělení společnosti na režimní a opoziční obyvatelstvo bylo doplněno ještě o značnou část občanů, která byla k problémům společnosti lhostejná. Důležitým fenoménem byla šedá zóna, lidé udržující si odstup od režimu a podporující nějakou nezávislou aktivitu, ovšem bez veřejného přihlášení se přímo k opoziční skupině.

Zatímco Gorbačov chtěl v SSSR primárně řešit hospodářský rozklad, před československou mocí stála také otázka celkového přehodnocení dosavadní strategie ovládnutí společnosti, která stále častěji projevovala svou nespokojenost. K aktuálnosti těchto problémů přispívala i změna západní politiky.

Evidentní rozdíl mezi Gorbačovem a funkcionáři vládnoucími v zemi vyvolával ve společnosti pochyby o schopnosti KSČ přikročit k oznamovaným změnám. Režim s obtížemi řešil rozpor mezi proklamovaným dodržováním lidských práv na jedné straně a striktním odmítáním opozice na straně druhé. Charta 77 nadále představovala jádro opozičního hnutí, nebyla však již osamocena. Počátkem roku 1988 se ustavilo Hnutí za občanskou svobodu, které se otevřeně hlásilo k pojmu politická opozice. Důležitou změnou byl i zájem západních politiků o kontakt s opozicí. Objevily se také první demonstrace, přelomová byla především demonstrace k 20. výročí okupace 21. srpna 1988 v Praze, kdy režim tvrdě zasáhl. Manifestace se v dalším období staly nejjasnějším projevem krize systému, který nedokázal čelit veřejné opozici jinak než násilím.

13. 7 Zhroucení systému

Poslední rok komunistického režimu začal demonstracemi při Palachově týdnu v lednu 1989. Původní pietní akt na Václavském náměstí přerostl v policejní represe vůči demonstrantům, které trvaly celý týden. Na násilí navázalo odsouzení několika účastníků k nepodmíněným trestům, vyvolalo ovšem vlnu solidarity ve společnosti. Nesouhlas se ozval z řad významných osobností, ale i z oficiálních institucí a osob, na jejichž loajalitu režim doposud spoléhal. Širokou podporu veřejnosti získala petice za propuštění V. Havla, odsouzeného k osmi měsícům odnětí svobody. Mnohem většího úspěchu dosáhla petiční akce Několik vět, v níž byly zformulovány požadavky opozice. Zahrnovaly požadavek propuštění politických vězňů a potřebu diskuze o systémových změnách. Od června do listopadu 1989 ji podepsalo 40 000 obyvatel. Ale ani tato skutečnost nepřiměla stranické vedení ke změně postoje.

Při povolené demonstraci 17. listopadu 1989 užil režim při policejním zákroku proti studentům represe obrovského rozsahu. K nejzajímavějším okamžikům revoluce patří založení Občanského fóra 19. listopadu 1989. Jednotlivé studentské skupiny, umělecké svazy i část opozice se pokoušeli zformulovat svá první stanoviska a požadavky. Stávky studentů a herců měly obrovské sympatie veřejnosti. Podobné postavení ve slovenské společnosti dokázala rychle zaujmout obdoba českého OF, Verejnosť proti násiliu .

Stranické vedení rezignovalo na aktivní ovlivňování situace. Již 24. listopadu odstoupil M. Jakeš. Masové demonstrace vrcholily 25. a 26. listopadu. Pod heslem „ Konec vlády jedné strany“ proběhla 27. listopadu s naprostým úspěchem dvouhodinová generální stávka. Rychlé a zásadní změny umožňovala především slabost stávajícího režimu. Jeho rozklad demonstrovalo mimo jiné zrušení vedoucí úlohy strany 29. listopadu, vytvoření vlády „národního porozumění“ 10. prosince, dále pak rezignace G. Husáka. Formální tečkou za revolucí se stalo zvolení V. Havla prezidentem 29. prosince 1989.

I když nadále přetrvávaly obavy z komunistického pokusu o zvrát výsledků revoluce, prakticky se země chystala na novou éru. Po čtyřiceti letech komunistické vlády zůstala řada ekonomických, právních, ekologických , ale také intelektuálních a morálních problémů. Málokdo si však v těchto okamžicích radosti a euforie ze znovunabyté svobody důsledně připouštěl jejich váhu.

Koncem 20. století se v oblasti rusko-amerických vztahů jednalo stále primárně o střetávání dvou bývalých supervelmocí, z nichž jedna relativně úspěšně 10 let po skončení studené války budovala svoji špičkovou politickou i ekonomickou globální pozici. Druhá se pokoušela zachovat někdejší tvář vlastníka druhého nejvýznamnějšího jaderného arzenálu a zároveň se nepropadnout do politického, ovšem i ekonomického chaosu, který ji ohrožoval, a nepodlehnout množícím se vnitřním bezpečnostním problémům. Mezi oběma stále ještě stály zbytky nevyřízených problémů někdejšího bipolárního světa a otevřených otázek. K nim náležel mlčenlivý souhlas Ruska s rozšířením NATO do Pobaltí nebo podpis nové dohody o strategických zbraních z roku 2002, která založila redukci jejich počtů na nových principech deaktivace a uskladnění.

Charakteristika vzájemných vztahů spočívala na počátku v hlubokém odcizení, o němž se na konci 90. let hovořilo jako o nové studené válce. Ruskou vlnu nedůvěry vyvolala první vlna rozšiřování NATO a hlavně klíčové americké finanční a silové angažmá v aliančním zásahu proti Miloševičově Jugoslávii v souvislosti s Kosovskou krizí. Ve strategické rovině pak hrály hlavní roli plány USA na realizaci národního protiraketového systému, politická kritika odcházející Clintonovy administrativy vůči ruskému postupu v Čečensku i značná frustrace Ruska z předchozího ekonomického a mocenského úpadku a snaha konečně jej překonat. To vše vyvolalo na počátku Putinová prvního funkčního období v Rusku hledání vazeb s evropskými mocnostmi nebo vytváření geostrategických trojúhelníků s Čínou či Indií, projevilo se i v ambicióznějším tónu nových dokumentů ruské národně bezpečnostní koncepce, vojenské a zahraničněpolitické doktríny z roku 2000, proklamací svébytné definice ruských zájmů a jejich obrany.

Po začátku plném nedůvěry zaznamenaly rusko-americké vztahy na počátku nového století absolutní obrat, v němž dosáhly až k vrcholu strategického partnerství. Trvalost partnerství byla podepírána zdůrazňovaným pragmatismem obou představitelů a naléhavostí zcela nové globální bezpečnostní situace po 11. září 2001, byl patrný soulad obou postojů na platformě boje proti terorismu a šíření zbraní hromadného ničení. Rusko v jeho rámci poskytlo USA solidaritu, politickou podporu i hmatatelnou pomoc, když umožnilo americkým jednotkám využití infrastruktury svých vazalských států ve střední Asii v rámci boje proti Talibanu a Al-Kajdě v Afghánistánu. V Uzbekistánu a Kyrgystánu tak vyrostly základny pro trvalejší

americkou přítomnost vedle ruského vlivu v této oblasti, na nějakou dobu ustala zároveň kritika ruských postupů v Čečensku, které stavěl Putin do souladu s bojem proti světovému terorismu. Období strategického partnerství oficiálně trvajících od roku 2001 přineslo vedle Moskevské dohody SORT, která odkazovala svou formulací bipolární doktrínu vzájemného odstrašení a zaručeného zničení jaderných supervelmocí do minulosti, také dosud nezvyklé mlčení, jímž ruská strana přešla jednostranné vypovězení třicet let staré dohody o protiraketových systémech ABM ze strany USA.

Zatímco výsledky strategického partnerství rušily bipolární systémové zvyklosti, oživovaly některé události prameny nedůvěry. Nešlo skutečně jen o to, že rozšíření NATO o další postkomunistické země až do strategického Pobaltí nevnímaly všechny složky ruského mocenského aparátu stejně klidně, nebo o to, že si ruská a americká strana ve spojení v protiteroristickém boji uvědomily, jak si vlastně mocensky a ekonomicky konkurují v ropné střední Asii a jinde ve světě.

Zdánlivou absolutní harmonii rusko-amerických vztahů narušilo již v roce 2002 zveřejnění americké Národní bezpečnostní strategie, v níž ruská strana zaznamenala především tzv. doktrínu o preemptivních útocích (první úder). Je to preemptivní útok proti zemi, která ještě nezahájila vojenské akce proti útočníkovi, ale mohla by je zahájit v budoucnu.¹⁹ Zahájení operace Irácká svoboda v roce 2003 přimělo prezidenta Putina opět k oživení multilateralismu v zahraniční politice, tentokrát v podobě snahy rozvíjet „evropskou dimenzi“ ruské zahraniční politiky. V projevu o stavu země, který prezident Putin přednesl v projevu v červnu 2004 jmenoval mezi zahraničně-politickými prioritami na prvním místě rozvoj vztahů v rámci SNS a s EU, strategický partner USA byl jmenován až na třetím místě v jednom sledu s Indií a Čínou. Odvolání ministra zahraničí Ivanova a jeho nahrazení Lavrovem, který hovořil o rozvoji vztahů s rozšiřující se EU jako o prioritě ruské zahraniční politiky v nadcházejícím období, znamenalo určitý signál, že to Rusko myslí s hledáním nového ekonomického partnera vážně a že nic nebrání otevřené roztržce s USA.

USA začaly být otevřeně kritické vůči vnitropolitickým reformám, jimiž zahájil druhé funkční období prezident Putin. Šlo především o Putinův postup vůči průmyslovým oligarchům a gigantům. Americká strana současně velmi citelně připomněla, že v boji proti nebezpečným zbraňovým technologiím nestojí americké

---

¹⁹ Wikipedia: První úder. Dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/První_úder

bezpečnostní a ruské ekonomické zájmy vždy na téže straně barikády. USA také Rusku připomenuly stará podezření z podpory iránského jaderného programu. Rusko naopak znepokojil inaugurační projev G.W. Bushe, vykládaný jako předpověď snahy USA napomáhat globálnímu rozšiřování demokracie silou zbraní, stejně jako spekulace o údajně existujících plánech útoku na Írán.

Klíčovou proměnu rusko-amerických vztahů po roce 2001 nelze vnímat pouze jako dočasné pozitivní vychýlení jejich vývoje, ale jako hlubší systémovou změnu. USA a Rusko se vnímaly jinak také proto, že si jejich představitelé v kontextu vlastních zájmů uvědomovali, že svět s počátkem nového století opustil staré bipolární zvyklosti. V jeho bezpečnostní strategii se nové a hůře hmatatelné hrozby posunuly z dřívější okrajové pozice na klíčové místo, takže ani sebemocnější zbraňovými systémy sebelépe vybavený stát si již nemůže být jist vlastní nedotknutelností.

Oba státy si uvědomovaly, že jejich rovina dřívějších vztahů byla nahrazena množstvím střetávání, v nichž se konkurence nevyklučuje se spoluprací v rámci světa, v němž se díky globální angažovanosti obou zemí navzájem proplétají nejrůznější dílčí zájmy. Navzdory zdůrazňovaným názorovým střetům nezapomněli strategičtí partneři na vzájemnou rétorickou zdrženlivost. USA tak čelily za iráckou kampaň mnohem ostřejší kritice některých států EU nežli Putinova Ruska. USA naopak projevíly značnou zdrženlivost v otázce ukrajinských voleb.

Putinovo Rusko se tak vlastně navrátilo k diplomatické platformě bilaterálních vztahů, v níž se historicky cítilo vždy nejlépe. Tento proces se uskutečnil v době, kdy na post americké ministrině zahraničí nastoupila dosavadní poradkyně pro národní bezpečnost C. Riceová, politoložka a výborná znalkyně Ruska od jeho politické současnosti a historie až po jeho klasickou hudbu. Riceová během svého turné po EU zdůraznila evropským státníkům, že USA nepřipustí izolaci Ruska. Pro Rusko znamenala tato slova určitou satisfakci po otevřené kritice nedemokratických tendencí v jeho vnitropolitickém vývoji. Obě země jsou si tváří v tvář globálním problémům vědomy potřeby vzájemného dialogu, zároveň ale také odlišnosti dílčích zájmů. Potřeby nadstandardních a kvalitních vztahů si je vědoma i ruská strana, přestože se stále častěji odmítá vzdát nároku na prosazování vlastních zájmů a odmítá se podřizovat těm, kteří nehodlají ustupovat.

Po dlouhém funkčním období G. Bushe jr. nastoupil do prezidentského úřadu USA první černošský prezident B. Obama. Z jeho prohlášení o rusko-amerických

vztazích vyplývá, že budou připomínat spíše politiku "zadržování" z počátků studené války.

Podle mého názoru je evidentní, že Obama nebude situaci vyhrocovat.

Vztahy obou zemí se zhoršily díky americkému plánu na vybudování prvků protiraketové obrany v Česku a Polsku i po srpnové rusko-gruzínské válce. Washington ještě za předchozího prezidenta Bushe uzavřel s Prahou a Varšavou dohody o vybudování radaru v Brdech a umístění antiraket v Polsku. Příslušné dohody však dosud nebyly ratifikovány. D. Medveděv pohrozil, že pokud USA postaví radar v Brdech a silo s deseti antiraketami v Polsku, rozmístí Moskva střely Iskander v kaliningradské enklávě. K dalšímu ochlazení vztahů mezi USA a Ruskem došlo po rusko-gruzínské válce, protože Washington patřil mezi hlavní zahraničněpolitické spojence Gruzie.

Prezident Obama v prvních měsících svého funkčního období poslal svému ruskému protějšku Medveděvovi dopis, v němž navrhl obětovat protiraketový štít v Česku a Polsku výměnou za pomoc při řešení problematiky íránského jaderného programu. Z tohoto kroku je vidět jasná snaha o spolupráci a nalezení kompromisu ke spokojenosti obou stran a úsilí spojit své síly proti tzv. „Ose zla“. Prezidenti se shodli, že jako vůdci z generace, která přišla po studené válce, mají jedinečnou šanci vytvořit zcela odlišný typ vztahů mezi oběma zeměmi. Podobně Obama s Medveděvem souhlasili, že je třeba udělat cokoli, co je v jejich moci, aby obnovili rusko-americké vztahy k jejich plnému potenciálu.

Obama chce dojednat s Moskvou snížení jaderných arzenálů obou velmocí až o 80 procent na tisíc bojových hlavic na každé straně. Nová smlouva by měla nahradit Dohodu o omezení strategických zbraní (START 1) z roku 1991, podle níž snížily Rusko a USA počet hlavic z asi 10 000 na 5 000. Dohoda ale vyprší letos v prosinci. Americký prezident prohlásil, že chce začít přímo jednat s Íránem a že řešení konfliktu v Afghánistánu bude vyžadovat lepší koordinaci se spojenci. Nad zahraničněpolitickými otázkami ale aktuálně převažují ekonomická témata, kdy Obama obhájí stimulační opatření na oživení americké ekonomiky o rozsahu asi 827 miliard dolarů (přes 18 bilionů korun).

Až čas ukáže, zda byl tenhle přístup amerického prezidenta k Rusku a ke zbrojení pokrokový, zda zamezil další studené válce a prohloubil spolupráci dvou dříve nesmiřitelných soupeřů na úrovni světových a jaderných supervelmocí.

ZÁVĚR

Období, které nastalo po studené válce, získalo již svou historii. Přesto se neustále vracíme ke vzniku studené války, významnému mezníku v dějinách, kdy pragmatickou politiku spojující účastníky antihitlerovské koalice vystřídala politika jiná, konfrontační, založená na myšlenkách a zásadách, jež nemohly nerozdělovat. Sklouzávání ke studené válce byl přinejmenším oboustranný proces a volba, kterou velmoci udělaly, ve skutečnosti iniciovala vytvoření nového bipolárního světa.

Patrná je dle mého názoru zřejmá unáhlenost rozhodnutí o rozpoutání studené války. Rozhodnutí, která byla tak zásadní pro další osud světa, byla přijata na vratkém základě monopolu na atomové zbraně, který se ukázal být krátkodobý. Myslím si, že takový přístup byl přinejmenším nezodpovědný. Veškerý další vývoj událostí, geopolitické soupeření a závody v jaderném zbrojení, kdy se SSSR a USA střídavě vzájemně předháněly, toto hodnocení potvrzuje.

Po skončení 2. světové války panovala obava z vypuknutí další světové války, tentokrát jaderné. Pokud by k něčemu takovému došlo, vypadala by naše současnost zcela jinak, pokud by však nějaká byla. Karibská krize byla nejsilnější hrozbou, která mohla odstartovat jaderný konflikt mezi USA a SSSR. Od konce 2. světové války nebyl svět tak blízko novému globálnímu konfliktu, jako v této době. Naštěstí k ničemu takovému nedošlo. Studená válka se pouze omezila na závody ve zbrojení. Do pádu SSSR již nikdy zažehnutí nového globálního konfliktu bezprostředně nehrozilo. Sovětský svaz se zhroutil a někteří předpokládali konec historie.

Studená válka dala všem důležitá ponaučení. Je to přinejmenším podivná představa spojení neomylnosti a snahy obšťastňovat jiné národy proti jejich vůli, nebezpečí militarizace mezinárodních vztahů a využívání násilných vojenských metod řešení problémů místo jejich politicko-diplomatického urovnávání.

Charakteristika zahraniční politiky obou bloků byla velice podobná. Společným a nejvýraznějším rysem byla snaha o získání sfér vlivu. V tomto boji používaly obdobné prostředky, jen s rozdílnými argumenty, tak aby byly v souladu s jejich ideologií. Jsem přesvědčen, že společným rysem zahraniční politiky administrativ USA během studené války, ale i po ní, je agresivní přístup nerespektující základní normy mezinárodního práva. Důvody jejich intervencí se téměř vždy dají vysvětlit ekonomickými a geopolitickými zájmy a nikoliv bojem za západní hodnoty demokracie. Po analýze amerických vojenských intervencí a případů vměšování CIA do vnitřních záležitostí mnoha států jsem nabyl dojmu, že pro USA je

efektivnější pomáhat k moci a dále podporovat brutální diktátory, kteří s USA spolupracují, než zavádět demokracii a riskovat ztrátu kontroly nad hospodářským či ekonomickým vývojem určitého regionu.

Základním kamenem prosazování americké zahraniční politiky na domácí půdě podle mého názoru byl a je neustále živený strach Američanů ze zveličování bezpečnostních hrozeb. Americká veřejnost napříč dějinami podléhá neustále těmto tlakům a dává tak demokratickou cestou volné ruce nejsilnější vládě světa.

Období mezi lety 1991-2001 se neslo v duchu razantních změn. Studená válka skončila, Rusko bylo na kolenou a USA se staly velmocí číslo jedna. Právě zde jsou začátky živné půdy pro islámská hnutí, která dokázala danou situaci využít. Clintonova zahraniční politika pod jménem Pravda a Láska slavila sice úspěch, ale brzy se ukázalo, že jde o úspěch krátkodobý. 11. září 2001 zažila Amerika a s ní celý svět krvavé procitnutí ze snů. Ihned bylo jasné, že novodobou hrozbou pro lidstvo nebudou nové diktatury, ale globální terorismus.

Američtí představitelé tvrdí, že USA se staly terčem útoků proto, že představují hodnoty, myšlenky a životní styl, který vyvolává nenávist radikálních islamistů. Naproti tomu Fukuyama píše, že „jsme nenáviděni ne proto, jací jsme, ale především pro to, co děláme...pro naši lhostejnost ve vztahu k Palestincům, pro pokryteckou podporu diktátorů v muslimských zemích a nejnověji i kvůli okupaci Iráku“. Z toho pak vyvozuje, že terorismus ve skutečnosti není existencionální hrozbou, ale je hrozbou vyvolanou a podmíněnou chováním USA v době globalizace.²⁰

Válka proti terorismu přinesla již své plody. Dnes je zřetelné, že islámský terorismus je v defenzívě. Řada států si rozmyslí financovat teroristické buňky, protože hrozba preventivního útoku je pro ně odstrašující. Na druhou stranu lze téměř s jistotou konstatovat, že terorismus existoval a v určité podobě jistě bude existovat i v budoucnosti. Někteří považují různá bezpečnostní opatření za zásah do svého soukromí, nebo dokonce hovoří o omezování osobní svobody. Myslím si, že svět od roku 1945 nepociťoval tak silné nebezpečí teroristických útoků tak jako právě teď po 11. září. Také svět je ostražitější, snaží se být připraven na hrozby současné i budoucí, přičemž zlepšování bezpečnostních opatření je prioritou.

11. září 2001 zastihlo svět zcela nepřipravený. Domnívám se proto, že je naší

---

²⁰ EICHLER, J. Válka a mír v době boje proti globálnímu terorismu. Britské listy, 2006
Dostupné z <http://www.blisty.cz/2006/2/24/art27227.html>

povinností udělat vše, aby se něco podobného již nikdy neopakovalo.

Současná situace ve světě se zásadně odlišuje od období studené války. Stále roste vědomí toho, že úkoly stojící přede všemi zeměmi jsou společné. Rusko, USA a další vedoucí státy těsně vzájemně spolupůsobí v širokém okruhu otázek včetně boje s terorismem a rozšiřováním zbraní hromadného ničení. Rozvíjí se mezi nimi mnohotvárné obchodně ekonomické a investiční styky, což právě tolik chybělo dříve. Jsem přesvědčen, že společné pochopení smyslu jejich minulosti jen upevní vzájemnou důvěru a umožní definitivně překonat následky studené války ve světové politice.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literární zdroje

1. CUHRA, J., ELLINGER, J., GJURIČOVÁ, A., SMETANA, V. České země v evropských dějinách. Praha: Nakladatelství Paseka, 2006, 358 s. ISBN 80-7185-794-7
2. FAURE, J. Americký přítel. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006, 325 s. ISBN 80-7106-750-4.
3. KALVODA, J. Studená válka 1946-1989. Praha: Nakladatelství Dílo, 2001, 242 s. ISBN 80-902530-2-4
4. LITERA, B. Studená válka. Jinočany: Nakladatelství HaH, 1993, 72 s. ISBN 80-85467-38-0
5. LUŇÁK, P. Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Praha: Nakladatelství Libri, 1997, 460 s. ISBN 80-85983-29-X
6. MASTNÝ, V. Studená válka a sovětský pocit nejistoty. Praha: Nakladatelství Aurora, 2001, 286 s. ISBN 80-7299-049-7
7. NÁLEVKA, V. Studená válka. Praha: Nakladatelství Triton, s. r. o., 2003, 234 s. ISBN 80-7254-327-X
8. REIMAN, M., LUŇÁK, P. Studená válka 1954-1964. Brno: Nakladatelství Doplněk, 2000, 439 s. ISBN 80-7239-064-3
9. ZEMAN, Z. Vzestup a pád komunistické Evropy. Praha: Nakladatelství Mladá fronta, 1998, 323 s. ISBN 80-204-0708-1

Elektronické zdroje

1. EICHLER, J. Válka a mír v době boje proti globálnímu terorismu. Britské listy, 2006
Dostupné z <http://www.blisty.cz/2006/2/24/art27227.html>
2. ŠKOCHOVÁ, M. Analýza Korejské války(online). E-polis.cz, 21. duben 2008
Dostupné z WWW: <<http://www.e-polis.cz/mezinarodni-vztahy/259-analyza-korejske-valky.html>>. ISSN 1801-1438
3. TAYLOR, F. Berlínská zed'-BB-art-knihkupectví Kosmas.cz
Dostupné z <http://www.kosmas.cz/knihy/143311/berlinska-zed>
4. Válka v Afghánistánu. Dostupné z http://www.valka.cz/clanek_10679.html
5. Wikipedia: První úder. Dostupné z http://cs.wikipedia.org/wiki/První_úder

SEZNAM ZKRATEK

ANZUS – Mezinárodní vojenská organizace Austrálie, Nového Zélandu a Spojených států amerických

BBC – První a největší zpravodajská stanice ve Velké Británii

CIA – Ústřední zpravodajská služba, tajná služba Spojených států

ČSSR – Československá socialistická republika

EU – Evropská unie

KSČ – Komunistická strana Československa

KSS – Komunistická strana Slovenska

NATO – Severoatlantická aliance

NDR – Německá demokratická republika

NSR – Spolková republika Německo

OF - Občanské fórum

OSN – Organizace spojených národů

SEATO – Organizace jihoasijské smlouvy, mezinárodní organizace pro kolektivní bezpečnost

SNS – Společenství nezávislých států

SORT – Poslední smlouva USA a Ruska o redukci ofenzivních strategických sil, podepsaná v roce 2002

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

USA – Spojené státy americké

VONS – Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných

ABSTRAKT

ŠPETA, P. Studená válka a její dopad na současnost, Českou republiku a rozdělení moci ve světě : bakalářská práce. Příbram : Vysoká škola evropských a regionálních studií, o. p. s., 2009. 72 s. Vedoucí bakalářské práce PaedDr. Vladimír Kříž.

Klíčová slova: bipolární svět, intervence, konfrontace, zahraniční politika, zbrojení, odzbrojení, jaderné zbraně, sféry vlivu, konflikt, ideologie, krize, détente, doktrína, expanze, totalita, satelit, velmoc, svoboda, demokracie

Práce pojednává o konfliktu dvou absolutně rozdílných politických systémů, zkoumá příčiny, které vedly k rozdílnému vnímání a pohledu na svět a jeho rozdělení. Popisuje vznik dvou zcela odlišných ideologií, které ovlivňovaly světové události a mocenské poměry jak v Evropě, tak ve svém důsledku v celosvětovém měřítku. Analyzuje vzájemný vztah světových velmocí, jejich závody ve zbrojení a soupeření o sféry vlivu. Zabývá se konflikty studené války, jež přivedly svět téměř až na pokraj třetí světové války. Rozebírá důsledky a vliv vzájemných vztahů na rozpad Sovětského svazu, dopad na dnešní život, Českou republiku a rozložení moci ve světě.

ABSTRACT

ŠPETA, P. The Cold War and its impact on the present world, Czech Republic and dividing of power in the world : Bachelor thesis. Příbram : The College of European and Regional Studies, o. p. s., 2009. 72 p. Supervisor: PaedDr. Vladimír Kříž

Key words: the bipolar world, intervention, confrontation, foreign policy, armament, disarmament, nuclear weapons, spheres of influence, conflict, ideology, crisis, détente, doctrine, expansion, totality, satellite, superpower, freedom, democracy

My thesis deals with conflict of two absolutely different political systems, research for the reasons giving rise to the different feelings and views of the world and how it should be arranged. It described the origin of two completely antagonistic ideologies which influenced both essential world's events and power conditions in Europe as well as, consequently, in the whole world, It analyses the interrelationship between the world-powers, their arms race and competition for the spheres of influence. It depicts the conflicts of the Cold War which once almost brought the world to the edge of the world war III. It also analyses the subsequences of the interrelationship for the collapse of the Soviet Union and their impact on the current life, the Czech Republic and the world dispensation.

